

ความสำนึกในหน้าที่พลเมือง ของเด็กไทย

ห้องสมุดสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท ๒๓ กรุงเทพฯ ๑๑

รายงานการวิจัยฉบับที่ ๒๒

ของ

สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ด22/2520

สพ.

ร.3

ความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทย

สวณา พรพัฒน์กุล

ห้องสมุดสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท ๒๓ กรุงเทพฯ ๑๑

รายงานการวิจัยฉบับที่ ๒๒

สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์

(เดิม — สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็ก)

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คำนำ

รายงานการวิจัยเรื่อง “ความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทย” นี้ นับเป็นการวิจัยนำร่องของโครงการวิจัยความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของคนไทย ซึ่งกำหนดไว้เดิมให้เป็นโครงการวิจัยระยะยาวเรื่องหนึ่งของสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ ที่จะกระทำในปีพ.ศ. ๒๕๒๐—๒๕๒๔ การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญที่จะศึกษาความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทย ตลอดจนดูแนวโน้มว่าเด็กของเรานั้นมีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ของตนในฐานะเป็นพลเมืองของประเทศมากน้อยเพียงใด โดยคาดประโยชน์ว่าจะได้ให้แนวทางต่อการส่งเสริมปรับปรุงหลักสูตรและการสอนหน้าที่พลเมือง ทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาต่อไป

ผู้รับผิดชอบการวิจัยชิ้นนี้คือ ดร. สwana พรพัฒน์กุล ขณะดำรงตำแหน่งอาจารย์อยู่ในสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ โดยริเริ่มโครงการนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ระหว่างปลาย พ.ศ. ๒๕๑๕ มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงการแบ่งส่วนราชการใหม่ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ดร.สwana พรพัฒน์กุล หัวหน้ากลุ่มผู้วิจัยได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งผู้ปฏิบัติการหัวหน้าภาควิชาจิตวิทยา ในคณะมนุษยศาสตร์ การดำเนินงานจึงไปสิ้นสุดเอาในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ โดยที่ ดร.สwana ได้ช่วยกระทำการวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนได้เขียนรายงานต่อจนแล้วเสร็จ

เนื่องจากการวิจัยเรื่องนี้ได้ริเริ่มขึ้นในระยะเวลาที่บ้านเมืองกำลังมุ่งที่จะให้การปกครองเป็นไปตามแบบของประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ทั้งยังไม่มีที่อื่นใดในประเทศไทยริเริ่มค้นคว้าเรื่องนี้อย่างมีระบบมาก่อน แม้ว่าการวิจัยจะยังมีขีดจำกัดอยู่หลายประการ แต่ผู้วิจัยก็ได้แสดงความตั้งใจในการศึกษาเรื่องนี้อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ ผลที่ได้มาจึงน่าจะยังให้เกิดประโยชน์แก่ผู้สนใจ ตลอดจนองค์กรต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกำรอบรมเด็กไทยของเรา ให้รู้จักสิทธิและหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดีของประเทศ

สถาบันใคร่ขอขอบคุณ ดร.สวนา พรพัฒน์กุล ที่ได้เสียสละเวลาและความ
คิดในการทำการวิจัยเรื่องนี้จนแล้วเสร็จอย่างสมบูรณ์ ทั้งขอขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมกับการวิจัยครั้งนี้ทุกท่านด้วย.

ศาสตราจารย์ ดร.จรรจา สุวรรณทัต
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์

กันยายน ๒๕๒๐

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
บทที่	
๑ บทนำ	๑
ภูมิหลังของปัญหา	๑
จุดมุ่งหมายของการวิจัย	๑๐
ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย	๑๐
สมมุติฐานในการวิจัย	๑๐
คำนิยามศัพท์เฉพาะ	๑๑
ขอบเขตของการวิจัย	๑๓
๒ เอกสารและการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๕
มโนภาพของความสำนึกในหน้าที่พลเมือง	๑๕
การเรียนรู้เพื่อความสำนึกในหน้าที่พลเมือง	๑๖
สิ่งที่ส่งเสริมความสำนึกในหน้าที่พลเมือง	๑๘
การแสดงความสำนึกในหน้าที่พลเมือง	๒๐
การวิจัยที่เกี่ยวกับความสำนึกในหน้าที่พลเมือง	๒๓
๑. ด้านพัฒนาการของวัยรุ่นเกี่ยวกับ	
ความสำนึกในหน้าที่พลเมือง	๒๓
๒. ความรู้ความเข้าใจและทัศนคติต่อ	
หน้าที่พลเมืองของนักเรียน นิสิตและนักศึกษา	๒๔
๓. ความรู้ความเข้าใจและทัศนคติต่อ	
หน้าที่พลเมืองของประชาชน	๒๖

การวิจัยที่เกี่ยวกับองค์ประกอบอื่น	
	ที่มีผลต่อความสำนึกในหน้าที่พลเมือง ๒๗
๓	วิธีดำเนินการ ๓๐
	กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ๓๐
	การเลือกกลุ่มตัวอย่าง ๓๑
	เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล ๓๒
	ลำดับขั้นในการวิเคราะห์ข้อมูล ๓๓
๔	การวิเคราะห์ข้อมูล ๓๕
	ความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของ
	กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ๓๗
	ความแตกต่างของความสำนึกในหน้าที่พลเมือง
	ด้านต่าง ๆ ระหว่างนักเรียนชายและนักเรียนหญิง ๓๘
	ความแตกต่างของความสำนึกในหน้าที่พลเมือง
	ด้านต่าง ๆ ระหว่างนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖
	มัธยมศึกษาปีที่ ๒ และมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ๔๒
	ความแตกต่างของความสำนึกในหน้าที่พลเมือง
	ด้านต่าง ๆ ระหว่างนักเรียนชายล้วน
	โรงเรียนหญิงล้วน และโรงเรียนสหศึกษา ๔๕
	ความแตกต่างของความสำนึกในหน้าที่พลเมือง
	ด้านต่าง ๆ ระหว่างนักเรียนที่มีที่อยู่อาศัยในเขต
	ในเมืองและนอกเมือง ๔๘
	ความแตกต่างของความสำนึกในหน้าที่พลเมือง
	ด้านต่าง ๆ ระหว่างนักเรียนที่มีอายุต่ำกว่า ๑๕ ปี
	๑๕-๑๖/๑๑ ปี ๑๗-๑๘/๑๑ ปี และ ๒๐ ปีขึ้นไป ๕๑

บทที่ ๑

บทนำ*

ภูมิหลังของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมี พระมหากษัตริย์เป็นประมุขเป็นเวลานานประมาณ ๔๕ ปีแล้ว ระยะเวลาอันยาวนานขนาดนี้ น่าจะพอเพียงสำหรับการอบรมปลูกฝังความเข้าใจความซาบซึ้งในระบอบประชาธิปไตย ให้แก่ประชาชนคนไทยได้เป็นอย่างดี แต่ความจริงที่ประจักษ์แจ้งและยอมรับกันในคนไทยโดยทั่วไปตลอดจนคนต่างชาติในปัจจุบันนี้ก็คือ คนไทยโดยส่วนใหญ่ยังเข้าใจไม่ถึงระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้ชัดจากการแสดงออกของคนไทยส่วนใหญ่ ต่อหน้าที่ของตนที่พึงกระทำในฐานะที่เป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย การแสดงออกในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งที่มีผู้คนที่ให้ความสนใจเพียงร้อยละไม่ถึงครึ่งของประชาชนทั้งหมด ในทุก ๆ ครั้งที่มีการเลือกตั้งที่ผ่านมา การแสดงออกของผู้แทนราษฎรที่ถูกเลือกเข้าไปบริหารงานของประเทศก็เป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงจุดอ่อนในเรื่องเดียวกันนี้

ถ้าท่านถามคนไทยโดยทั่วไป เลือกเอาประมาณ ๑๐ คน และถามคนทั้งสิบด้วยคำถามเดียวกันว่า “ประชาธิปไตย คืออะไร” คำตอบที่ท่านได้รับจะมีตั้งแต่คำตอบที่ถูกต้องตรงตามความหมายลงไปจนถึงคำตอบที่ท่านแทบจะไม่น่าเชื่อว่า นี่ คือ คำตอบของบุคคลที่อยู่ในประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมาเกือบครึ่งศตวรรษ และจะพบต่อไปอีกด้วยว่าคำตอบส่วนใหญ่จะอยู่ในประเภทหลัง

ถ้ามาวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ประชาชนไทยยังไม่เข้าใจถึงระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ก็อาจจะพอหาเหตุผลและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นเครื่องมือในการตั้งสมมติฐานในเรื่องนี้ได้ว่า เพราะคนไทยเรานั้นยังไม่มี ความสำนึกในหน้าที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยได้คืบค่อน นั่นคือคนไทยเรายังขาดความรู้ความเข้าใจอย่าง

* ความคิดเห็นของผุ้เขียน ใบ้จำ เป็นต้องเป็นตัวแทนความคิดเห็นของสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์

แท้จริงในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ไม่มีจิตใจเป็นประชาธิปไตยตลอดจนขาดความสำนึกในความรับผิดชอบร่วมกันในประเทศของตน

ข้อสรุปดังกล่าวข้างต้นนี้มีได้เป็นข้อสรุปที่เลื่อนลอย แต่เป็นข้อสรุปที่ได้อนุมานมาจากข้อมูลต่าง ๆ ที่รายงานจากแหล่งของข้อมูลที่เกี่ยวข้องและเชื่อถือได้หลายแหล่งด้วยกัน ดังจะได้นำมาประกอบคำชี้แจงเพื่อแสดงให้เห็นถึงปัญหาในการศึกษาวิจัย

๕ ๕ ๕
กรงนคังน

ประชาธิปไตยเป็นลัทธิการปกครองแบบหนึ่งซึ่งเป็นที่นิยมของหลายประเทศในโลกปัจจุบัน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากหลักปรัชญาของการปกครองซึ่งสืบเนื่องมาจากความเชื่อถือที่ว่า

เอกชนหรือบุคคลแต่ละคนมีความหมายอย่างยิ่งในสังคม แต่ละคนเป็นหน่วยของชาติที่มีความสำคัญที่สุด เป็นหน่วยที่มีศักดิ์ศรีที่จะละเมิดไม่ได้ นอกจากนี้ยังมีบทบาทปฏิบัติและกรรมสิทธิ์คุ้มครองสิทธิเสรีภาพมูลฐานของ เอก ชน หรือ ของประชาชน และนอกจากนี้ยังมีหลักปกครองที่ว่า ผู้ปกครองจะมาปกครองต้องได้รับความยินยอมจากผู้ใต้ปกครอง และผู้ใต้ปกครองมีสิทธิที่จะเปลี่ยนตัวผู้ปกครองได้เป็นครั้งคราว (๑ หน้า ๓๕๐—๔๐๐)

แต่การปกครองแบบประชาธิปไตยจะไม่สมบูรณ์ ถ้า ประเทศ นั้น จะมีแต่เพียงรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศแต่เพียงอย่างเดียว ทั้งนี้เพราะ

รัฐธรรมนูญเป็นเพียงกฎหมายหรือกฎเกณฑ์อันสำคัญ เป็นรากฐานในการจัดระบบการปกครองของรัฐ วางระเบียบกำหนดอำนาจหน้าที่ขององค์กรสูงสุดในการปกครอง ความเกี่ยวพันแห่งอำนาจนั้นกำหนดรับรองสิทธิบางประการของพลเมืองเท่านั้น (๒๒ หน้า ๑๓๓—๑๓๔)

การปกครองแบบประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อประชาชนทุกคนมีจิตใจเป็นประชาธิปไตยด้วยกัน และการเป็นพลเมืองในประเทศที่ใช้ลัทธิประชาธิปไตยนั้น

มิได้หมายความว่า จะมีแต่เพียงเสรีภาพอย่างเดียวเท่านั้น ทุกคนจะต้องมีหน้าที่ผูกพัน
 ด้วยกันทั้งสิ้น เสรีภาพจะต้องมีขอบเขตที่จำกัดด้วยสิทธิของแต่ละบุคคล นอกจากนั้น
 บุคคลยังมีหน้าที่โดยตรงต่อรัฐด้วย รัฐเป็นผู้คุ้มครองป้องกันสิทธิต่าง ๆ ให้แก่ประชาชน
 ดังนั้นรัฐจึงต้องให้ประชาชนทุกคนปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างรู้ตัวและสมบูรณ์แบบโดยการ
 ใช้ตัวบทกฎหมายเป็นเครื่องกำหนด เช่น หน้าที่การเสียภาษีอากร หน้าที่การเข้ารับราชการ
 ทหาร หน้าที่ช่วยเหลือร่วมมือนรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ช่วยจับกุมคนร้าย
 การออกเสียงในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ฯลฯ หน้าที่เหล่านี้เป็นหน้าที่ซึ่งอยู่ในความ
 รับผิดชอบที่พลเมืองดีทุกคนจะต้องเต็มใจช่วยเหลือปฏิบัติตามอย่างถูกต้องเหมาะสม

หนึ่งบุคคลที่มีจิตใจเป็นประชาธิปไตยนั้นจะต้องมีความสนใจในการเมือง สนใจที่จะ
 จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองและการปกครองประเทศ ตลอดจนสนใจในสิทธิ
 และหน้าที่ที่ตนพึงกระทำ การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่สำคัญประการหนึ่งของการปกครอง
 ในระบอบประชาธิปไตยคือการใช้สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎร องค์ประกอบ
 สำคัญประการหนึ่งที่จะแสดงให้เห็นว่าประเทศใดมีการปกครองตามระบอบ ประชาธิปไตย
 สมบูรณ์มากน้อยเพียงใดนั้น ได้แก่ปริมาณของความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของประชาชน
 ในประเทศนั้น

ประเทศไทยได้นำระบอบประชาธิปไตยมาใช้ ในการปกครองประเทศ ตั้งแต่วันที่
 ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เป็นต้นมา แต่การปกครองแบบประชาธิปไตยของไทยมิได้
 ประสบความสำเร็จดังเช่นประเทศต้นแบบ เช่น อังกฤษ หรือ สหรัฐอเมริกา จะเห็นได้
 ว่าประเทศไทยมีการปฏิวัติและรัฐประหารบ่อยครั้ง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมทาง
 การเมืองที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนหรือกลุ่มบุคคลในรูปของ
 พรรคการเมืองซึ่งอยู่ในความสนใจของประชาชนน้อยมาก และเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิด
 ความล้มเหลวของการปกครองแบบประชาธิปไตยในประเทศไทย จะเห็นได้ชัดจากการ
 เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งนับแต่ประเทศไทยมีการปกครองตามระบอบประชา-

ธิปไตยเป็นต้นมาได้มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ๑๒ ครั้ง แต่ละครั้งมีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งน้อยมาก ครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๗๖ (๔ หน้า ๒๕) และครั้งสุดท้ายเมื่อวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๑๙ การเลือกตั้งครั้งสุดท้ายนี้มีผู้ไปใช้สิทธิเพียงร้อยละ ๔๐ (๑๕, ๒๕๑๙) และจากสถิติของผู้ใช้สิทธิเลือกตั้งในเมืองหลวงซึ่งโดยเฉลี่ยเป็นผู้ได้รับการศึกษาเป็นส่วนใหญ่ ก็ปรากฏว่ามีผู้ไปใช้สิทธิเพียงร้อยละ ๒๙.๐๕ เท่านั้น (๔ หน้า ๒๕) นับได้ว่าเป็นจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับการตื่นตัวทางการเมืองภายหลังวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เป็นต้นมา

การที่ประชาชนไปใช้สิทธิในการลงคะแนนเสียงน้อยนั้นได้แสดงออกถึงการขาดความสำนึกทางการเมืองคือการไม่เอาใจใส่ การแสดงความไม่สนใจ ถือว่ารัฐไม่ใช่ ซึ่งมีผลทำให้การปกครองแบบประชาธิปไตยไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรและเป็นอุปสรรคอันสำคัญที่ทำให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยไม่มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะ

ประชาธิปไตยมีสมมติฐานว่าเป็นการปกครองโดยประชาชน คือ ประชาชนต้องมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ถ้าประชาชนไม่มีส่วนร่วมก็จะกลายเป็น ทรราชธิปไตย ผลที่ตามมาก็คือ คนกลุ่มน้อยอาจจะอาศัยสภาพการณ์ดังกล่าวแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเอง (๖ หน้า ๔)

การที่ประเทศไทยไม่ประสบความสำเร็จในการปกครองแบบ ประชาธิปไตยเท่าที่ควร อาจเนื่องมาจากปัจจัยหลายประการที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาการเมืองของไทย ดังนี้คือ

๑. พื้นฐานการศึกษาของประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เข้าร่วมในกิจการเมืองการปกครองได้อย่างเหมาะสม
๒. สถาบันการศึกษายังขาดการปลูกฝังอุดมการณ์ ความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนการสร้างสรรบุคคลให้รู้จักสิทธิ หน้าที่ และให้มีคุณสมบัติที่สนับสนุนระบอบการปกครองรูปนี้เท่าที่ควร

๓. ฐานะทางเศรษฐกิจ มาตรฐานการครองชีพ และรายได้ของประชาชนยังต่ำอยู่ ประชาชนส่วนใหญ่ยากจน จำนวนคนว่างงานมีมาก จึงอาจเป็นสาเหตุให้ประชาชนสนใจที่จะกั้นร่นเพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องปากท้องมากกว่าจะสนใจเรื่องการเมือง

๔. ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชนบทอย่างกระจัดกระจาย การประกอบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่จึงเป็นไปได้ยาก และมีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งเป็นผลให้ประชากรของชาติมีรายได้อ่อนและมีมาตรฐานการครองชีพต่ำ

๕. อุปสรรคของการคมนาคม การติดต่อสื่อสาร ยังคงเป็นปัญหาสำคัญอยู่ ประชาชนไม่สามารถติดตามข่าวสารเกี่ยวกับการเมือง การปกครอง และการบริหารงานของรัฐบาลได้อย่างเต็มที่

๖. ประชาชนยังไม่มี การรวมกลุ่มกันเองอย่างมีระเบียบ เช่น ในลักษณะของกลุ่มผลประโยชน์ และกลุ่มอิทธิพล เป็นต้น

๗. ประชาชนไม่สนใจการเมืองการปกครองเท่าที่ควร ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากปัจจัยหลายประการคงได้กล่าวมาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เท่าที่พฤติกรรมทางการเมืองที่ผ่านมาหรือการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การปกครองแต่ละครั้งก็ก็ปรากฏว่าประชาชนไม่ค่อยรู้สึกกระทบกระเทือนหรือรู้สึกถึงเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด

๘. สถาบันทางสังคมตลอดจนค่านิยมของสังคมไทยยังมีรูปแบบ เป็นอย่างเดิม ถึงจะมีการเปลี่ยนแปลงบ้าง แต่ก็ยังคงรูปแบบเดิมอยู่ซึ่งเป็นผลให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยไม่ได้ผลเท่าที่ควร

๙. ผู้นำทางการเมือง การปกครอง ข้าราชการในระดับสูง และระดับต่ำ ยังมีทัศนคติแบบเจ้าขุนมูลนาย และบทบาทที่ขัดต่อการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยอยู่มาก

๑๐. ประชาชนยังมีความรู้สึกว่าการเมืองการปกครองเป็นหน้าที่ของรัฐบาล ประชาชนเป็นแต่เพียงผู้ปฏิบัติตามเท่านั้น” ซึ่งเป็นค่านิยมเดิมของสังคมไทย ที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก

๑๑. บุคคลบางกลุ่มมีความรู้สึกว่าการที่จะให้มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย สมบูรณ์ได้นั้น จะต้องใช้เวลานานพอสมควร เพราะประเทศตะวันตกบางประเทศ เช่น อังกฤษ ใช้เวลาพัฒนาประชาธิปไตยหลายร้อยปี สำหรับประเทศไทยเพิ่งใช้มาเพียง ๔๕ ปีเท่านั้น (๓ หน้า ๓ - ๔)

จากปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยดังที่กล่าวมาแล้วนั้น พอจะกล่าวได้ว่า การขาดความรู้พื้นฐานทางการเมืองของประชาชนเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่มีผลทำให้ประชาชนขาดความสำนึกทางการเมือง ขาดความรับผิดชอบในสิทธิหน้าที่ของตน ขาดอุดมคติและการมีจิตใจแบบประชาธิปไตย แม้ว่าภายหลังวันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๑๖ จะมีบุคคลหลายฝ่ายซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาดี เช่น บรรดานิสิต นักศึกษา นักเรียน และประชาชนบางกลุ่ม ได้แสดงออกถึงการตื่นตัวในการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมาก กล่าวคือ นิสิตนักศึกษามักจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียกร้องสิทธิของกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มชาวนาก็ได้เรียกร้องให้รัฐบาลช่วยเหลือในเรื่องค่าเช่าที่นาตลอดจนขอให้รัฐบาลจัดหาที่นาให้ ส่วนกรรมกรนั้นก็เรียกร้องขอเพิ่มค่าแรงงานและสิทธิต่าง ๆ ส่วนนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาได้มีการจัดตั้งศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทยขึ้น ตลอดจนเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ จากครู โรงเรียนและได้มีการจัดตั้งสถานักเรียนขึ้น อย่างไรก็ตามการแสดงบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองของบรรดานิสิต นักศึกษา นักเรียน และประชาชนบางกลุ่มในหลายกรณีก็ไม่เป็นการถูกต้องตามระบอบประชาธิปไตย และไม่เหมาะสม เช่น

ศูนย์นิสิตนักศึกษาได้มีการเตรียมกำลังกรรมกร นิสิต นักศึกษา และนักเรียนบางกลุ่มไว้เป็นจำนวนมาก เพื่อใช้เป็นเครื่องมือประท้วงสภาและรัฐบาลถ้าผลการลงมติร่างรัฐธรรมนูญวาระที่สามออกมาในลักษณะที่พวกเขาไม่พอใจคือ

เกี่ยวกับเรื่องอายุของผู้มีสิทธิเลือกตั้ง และผู้สมัครรับเลือกตั้ง และการที่จะให้มีสภาเดียวหรือสองสภา (๑๘ หน้า ๑)

นับตั้งแต่วันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นต้นมา การเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันทางการเมืองมีผลสะท้อนไปถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของประชาชนคนไทยเป็นอย่างมาก นักเรียน นิสิต นักศึกษาได้เปลี่ยนฐานะทางสังคมของตนเป็นไปในทางตรงข้าม จากเดิมซึ่งเคยเป็นผู้มีหน้าที่ใฝ่หาความรู้ ปฏิบัติตนตามขอบเขตและคุณค่าทางสังคมไทย ซึ่งเคยได้รับการอบรมสั่งสอนจากบิดามารดาและครูบาอาจารย์ มาเป็นผู้ที่เข้ามามีบทบาททางด้านการเมืองอย่างเต็มตัว ประพฤติตนนอกขอบเขตแนวทางที่ควร สถิติทางอาชญากรรม และความประพฤติผิดกฎหมายของนักเรียน นักศึกษาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จะเห็นได้จากบทความเรื่อง “อะไรๆก็ประท้วง.....อะไรๆก็ยิง.....อะไรๆก็เผา” ของ วิษณุ เวทวิจารณ์ ซึ่งลงในหนังสือพิมพ์ สยามรัฐ ฉบับลงวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ในคอลัมภ์หน้า ๕ ความว่า

นับจากหลังวันมหาวิปโยคเป็นต้นมา ประชาธิปไตยก็แบ่งบานพร้อมด้วยหนังสือลัทธิต่าง ๆ.....การประท้วงต่าง ๆ มีขึ้นเสมอเป็นรายการประจำสัปดาห์ นักเรียนยกพวกตีกัน ยิงกัน ขว้างระเบิดใส่กัน เป็นรายการประจำเดือน และมีความปั่นป่วนยุ่งเหยิงเป็นรายการประจำปี ฉะนั้นแล้วย่อมพอจะมองออกว่า ความสามัคคีของชนในชาติ ตลอดจนความเป็นชาตินิยมของคนไทยลดน้อยถอยลง พร้อมกับความไม่สงบซึ่งหลบตาเรียกกันว่า “เป็นวิถีทางของประชาธิปไตย” เพิ่มจำนวนครั้งถี่เข้า (๑๘ หน้า ๕)

ประชาธิปไตยในความหมายของเด็กนักเรียน นิสิต นักศึกษา นั้นแตกต่างไปจากประชาธิปไตยที่แท้จริงและที่ควรจะเป็น กล่าวคือ ประชาธิปไตยตามความหมายของเยาวชนไทยในขณะนั้นนั้น ได้แก่ความเป็นอิสระเสรีในการแสดงความคิดเห็น ในการกระทำใด ๆ ก็ตามถ้าเขารวมตัวกันเป็นหมู่ กฎหมู่ย่อมเหนือกฎหมาย ความรู้สึกรับผิดชอบในสังคมร่วมกันลดน้อยลง คนส่วนใหญ่ไม่ยอมรับรู้หน้าที่ของตนที่พึงมีต่อประเทศ ศีล-

ธรรมและวัฒนธรรมอันดีของไทยที่ตกทอดเป็นมรดกสืบทอดมาหลายพันปีก็ค่อย ๆ เสื่อมสูญลง เยาวชนส่วนใหญ่หันไปนิยมชมชอบสิ่งชั่วร้ายเหลวไหล อันได้แก่ยาเสพติด การทำลายสาธารณะประโยชน์ด้วยเหตุผลเพียงแค่ว่าเกิดความไม่พอใจในเรื่องเล็กน้อยเท่านั้น มั่วสุมกันอยู่ในสถานเริงรมย์ แหล่งการพนัน สถานโสเภณี บางกลุ่มก็เข้าร่วมเล่นการเมืองกับผู้ใหญ่ทั้ง ๆ ที่ตนเองก็ไม่ได้มีความรู้และประสบการณ์ที่ถูกต้องในเรื่องนั้นเลย

ความระส่ำระสายในทางสังคมมีส่วนทำให้อาชญากรรมเพิ่มขึ้นในบ้านเราในช่วงปีที่แล้ว ระบบการศึกษาของประเทศปั่นป่วนจนจุดสุกที่จะแก้ไข สถานศึกษาไม่ว่าในระดับใดก็มีความปั่นป่วนราวฉนวนไปทั้งนั้น สังคมเราทุกวันนี้เด็กก็ไม่เป็นเด็ก ผู้ใหญ่ก็ไม่เป็นผู้ใหญ่ การรักษาวินัยก็ไม่มี มีแต่ความหลงระเวิงในสิทธิเสรีภาพ กันทุกฝ่าย ฉะนั้นการเพิ่มของอาชญากรรมจึงเป็นผลตามมา (๒๐ หน้า ๕)

พฤติกรรมใด ๆ ก็ตามของเยาวชนไทย ไม่ว่าจะจะเป็นไปในทางที่ถูกต้อง หรือผิดทำนองคลองธรรมก็ตาม ย่อมจะต้องมีสาเหตุที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมนั้น สำหรับในเด็กและเยาวชนนั้นพฤติกรรมส่วนใหญ่จะมาจากความรู้ไม่จริงในเรื่องนั้น ๆ สำหรับปัญหาที่เด็กนักเรียน นิสิต นักศึกษาก่อให้เกิดเป็นผลกระทบกระเทือนถึงความสงบสุขของประชาชนและประเทศชาตินั้น อาจจะเป็นเนื่องมาจากเด็กและเยาวชนเหล่านั้นไม่รู้เรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและหน้าที่ของตน เกี่ยวกับสภาพที่แท้จริงของบ้านเมืองตลอดจนไม่รู้และเข้าใจอย่างแท้จริงว่าประชาธิปไตยนั้นคืออะไร มีขอบเขตและครอบคลุมไปแค่ไหน ทั้งนี้เนื่องมาจากระบบการศึกษาของไทยยังขาดการปูพื้นฐานในการปลูกฝังให้ประชาชนเข้าใจถึงการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอยู่มาก ดังเช่น นายเกรียง กীরติกร อดีตรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ ได้เคยกล่าวว่า

การปลูกฝังประชาธิปไตยของเราที่แล้วมา เราเน้นแต่ระบอบการปกครองโดยชี้ไปแต่เรื่องรูปธรรม หลักสูตรและแบบเรียนก็เน้นหนักในเรื่องนี้ ทุกคนรู้ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน แต่ปวงชนมีคุณสมบัติอย่างไร เราไม่ได้เน้น เราไม่ได้ฝึก ไม่ได้ปลูกฝังคุณสมบัติกันอย่างจริงจัง การให้การศึกษาคือเครื่อง

มือปลุกฝังระบอบประชาธิปไตยนั้น เป็นเรื่องปลุกฝังคุณสมบัติของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยให้แก่เด็กเช่นในเรื่อง การรู้จักหน้าที่ การปฏิบัติหน้าที่ และความรับผิดชอบในหน้าที่ประการหนึ่ง การรู้จักสิทธิ การใช้สิทธิ และการหวงแหนสิทธิประการหนึ่ง การมีคุณธรรมและศีลธรรม รวมทั้งการเคารพต่อกติกาของหมู่คณะ ปฏิบัติตามระเบียบข้อตกลงกฎหมายบ้านเมืองประการหนึ่ง (๒ หน้า ๓-๔)

การขาดความเข้าใจถึงคุณสมบัติของพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยและการมีจิตใจเป็นประชาธิปไตยตามอุดมคติแห่งประชาธิปไตยของบรรดานิสิต นักศึกษา นักเรียน และประชาชนบางกลุ่ม จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ในวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ขึ้น และรัฐบาลปัจจุบันซึ่งมี นายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีความมุ่งหมายที่จะปฏิรูปการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยขึ้นใหม่ ให้สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมของไทย โดยยึดมั่นในชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ อันนี้เพื่อความมั่นคงและความปลอดภัยของชาติเป็นสำคัญ แม้ว่าจะต้องอาศัยระยะเวลา นานก็ตามในการปลุกฝังอบรมอุดมคติแห่งประชาธิปไตย การเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ถูกต้องตามระบอบประชาธิปไตย ฯลฯ แก่ประชาชนไทย

จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดนี้ พอสรุปได้ว่าความล้มเหลวในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น สาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งเกิดจาก การขาดความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของประชาชนไทย และถ้าข้อสรุปนี้เป็นจริงก็น่าที่ทางรัฐบาลจะได้แก้ไขปัญหานี้ โดยการปลุกฝังความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทย ให้ถูกต้องตามระบอบประชาธิปไตย และให้มีความสำนึกในเรื่องนี้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แนวทางในการแก้ไข นั้นจำต้องได้ มาจากการ ศึกษาวิจัย ถึงความ สำนึกใน หน้าที่พลเมือง ของเด็กไทยในปัจจุบัน เพื่อจะได้ทราบแนวโน้มที่เป็นจริงในขณะนี้ และจะได้มองเห็นถึงวิธีการที่ถูกต้อง และจุดอ่อนของการปลุกฝังความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทยในปัจจุบัน เพื่อการแก้ไขและส่งเสริมให้ถูกต้อง และ เหมาะสมแก่เยาวชนไทยผู้ ซึ่งจะเป็น กำลัง สำคัญ ในการพัฒนามันเมืองและการปกครองของชาติต่อไปในอนาคต

จุดมุ่งหมายในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายในการวิจัยซึ่งสามารถแบ่งออกได้ดังต่อไปนี้คือ

๑. เพื่อศึกษาแนวโน้มของความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทยในกลุ่มตัวอย่างว่าจะอยู่ในระดับใด

๒. เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทยที่มีที่อยู่อาศัยในเขตเมือง และเขตนอกเมือง ซึ่งถือเอาว่าเป็นสภาพของที่อยู่อาศัยที่จะมีผลต่อการปลูกฝังความสำนึกในหน้าที่พลเมืองได้แตกต่างกัน

๓. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทยที่มีความแตกต่างกันในด้านเพศ ระดับชั้นที่เรียน อายุและระดับการศึกษาของผู้ปกครองที่แตกต่างกันว่าจะมีความแตกต่างกันหรือไม่เพียงใด

ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

๑. จะได้ทราบแนวโน้มของความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทยว่ามีหรือไม่อย่างไรและเพียงใด เพื่อสถาบัน องค์กร และผู้ที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนไทยจะได้ปรับปรุงแก้ไขและปลูกฝังความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทยให้ดีขึ้น อันจะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยสืบต่อไป

๒. ผลของการศึกษาจะเป็นแนวทางในการปรับปรุงหลักสูตรหน้าที่พลเมืองของเด็กในระดับชั้นต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยให้ดีขึ้น

๓. ผลการศึกษาจะเป็นแนวทางในการศึกษาความสำนึกใน หน้าที่พล เมืองของประชาชนไทยในภาคต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษานอกระบบให้แก่ประชาชนต่อไป

สมมติฐานในการวิจัย

๑. เด็กไทยในกลุ่มตัวอย่างมีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองอยู่ในระดับต่ำ

๒. เด็กที่มีที่อยู่อาศัยในเขตตัวเมือง มีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองอยู่ในระดับสูงกว่าเด็กที่มีที่อยู่อาศัยในเขตนอกตัวเมืองหรือในชนบท

๓. เด็กที่มีเพศ อายุ ระดับชั้นเรียน ระดับการศึกษาของผู้ปกครองแตกต่างกันจะมีระดับความสำนึกในหน้าที่พลเมืองแตกต่างกันด้วย

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ความสำนึกในหน้าที่พลเมือง หมายถึงการที่บุคคลมีความรู้ในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเทศชาติของตนและเกี่ยวกับหน้าที่ของตนเอง ในฐานะที่เป็นบุคคลหนึ่งในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ ความรู้ที่กล่าวนี้เกี่ยวกับความรู้โดยทั่ว ๆ ไปทั้งที่เกี่ยวข้องกับการปกครองประเทศของบุคคลในรัฐบาล เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของบุคคลตามกฎหมาย ความปลอดภัย ความสงบสุข ตลอดจนความมั่นคงและชื่อเสียงอันดีงามของประเทศ ฯลฯ

ความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริงต่าง ๆ หมายถึงข้อเท็จจริงที่บุคคลในฐานะเป็นพลเมืองของประเทศพึงรู้ ได้แก่ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับตัวบทกฎหมายและสิทธิหน้าที่ของคนไทย เช่น ข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับรัฐสภาของไทยว่าประกอบด้วยสภาอะไรบ้าง ฯลฯ

ความรู้เกี่ยวกับรัฐบาล หมายถึงความรู้เรื่องราวการปกครอง และการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลในแต่ละสมัยว่าเป็นอย่างไร เช่น ใครเป็นนายกรัฐมนตรี ใครทำอะไรในคณะรัฐบาล ฯลฯ

ความรู้เกี่ยวกับผู้มีสิทธิและอำนาจทางการเมือง หมายถึงการที่จะได้รับรู้ว่าบุคคลใดบ้างในประเทศที่มีบทบาทสำคัญทางด้านการเมืองในขณะนั้น เช่น ใครเป็นผู้นำของพรรคฝ่ายค้าน ฯลฯ

ความรู้เกี่ยวกับการบริหารการปกครอง หมายถึงความเคลื่อนไหวในด้านการบริหารปกครองประเทศในเรื่องทั่ว ๆ ไปที่น่าสนใจ

ความรู้เกี่ยวกับอำนาจของผู้บริหารด้านต่าง ๆ หมายถึงอำนาจต่อรองในเรื่องต่าง ๆ ทางการเมือง หรืออำนาจในการที่จะตัดสินใจทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปให้แก่คนไทยโดยส่วนรวม ได้แก่อำนาจของรัฐบาล ของพรรคการเมือง และอำนาจทางทหาร ฯลฯ

ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจ หมายถึงรายได้ สินค้า และบริการ ที่จะมีให้บุคคลอื่น ได้แก่ โรงงานอุตสาหกรรม บริษัท ห้างร้าน ตลาด และงานอาชีพต่าง ๆ

ความรู้เกี่ยวกับทิศทางการเมือง หมายถึงความรู้เกี่ยวกับนโยบายในการดำเนินงานทางด้านการเมือง อาจเป็นนโยบายของรัฐบาล นโยบายของพรรคการเมืองต่าง ๆ ฯลฯ

ความรู้เกี่ยวกับภารกิจที่อยู่ดี หมายถึงสุขภาพโดยทั่วไป ความสะดวกสบายและความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตของบุคคล ได้แก่ สวัสดิการต่าง ๆ เช่น โรงพยาบาล สถานบริการของรัฐ ฯลฯ

ความรู้เกี่ยวกับคุณธรรม หมายถึงสิ่งซึ่งเกี่ยวเนื่องกับศาสนา จรรยาบรรณต่าง ๆ และจริยธรรมของบุคคลโดยส่วนรวม เช่น วัฏวาทธรรมและสถาบันทางวัฒนธรรม ฯลฯ

ความรู้เกี่ยวกับแหล่งเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ หมายถึงแหล่งข้อมูลความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เช่น โรงเรียน ห้องสมุด สื่อสารมวลชน

ความรู้เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง หมายถึงการรักษา ความสงบสุขทั้งภายในและภายนอกประเทศ ทั้งนี้เพื่อความปลอดภัยของประเทศ เช่น การสร้างความสัมพันธ์กับประเทศอื่น

เด็กในเมือง หมายถึงเด็กที่อยู่ในเขตในเมือง ซึ่งมีการสื่อสารมวลชนดี มีแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับการเมืองการปกครองให้แก่เด็กอย่างครบครัน

เด็กในชนบท หมายถึงเด็กที่อยู่ในเขตชนบท ซึ่งห่างไกลจากแหล่งของสื่อสารมวลชน

ระดับความสำนึกในหน้าที่พลเมือง แบ่งออกเป็นระดับ สูง ปานกลาง และต่ำ (ดูภาคผนวก ข.)

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ มัธยมศึกษาปีที่ ๒ และมัธยมศึกษาปีที่ ๔ โดยถือเอาว่านักเรียนในชั้นดังกล่าวเป็นตัวแทนของการศึกษาแต่ละระดับ เช่น ประถมศึกษาปีที่ ๖ เป็นชั้นกลางของระดับประถมศึกษาตอนปลายระหว่างชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ และประถมศึกษาปีที่ ๗ เป็นต้น

ประชากรที่จะศึกษาได้แก่นักเรียนในกรุงเทพมหานคร ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทตามสภาพของความเป็นอยู่ คือประเภทหนึ่งได้แก่เด็กในเมือง ซึ่งถือว่าเป็นเด็กที่รับรู้ในเรื่องราวทางด้านการเมืองและหน้าที่แห่งตนเป็นอย่างดี เพราะสภาพแวดล้อมอำนวย เช่น มีเครื่องมือรับการสื่อสารมวลชนพร้อมพร้อม ส่วนอีกประเภทหนึ่งได้แก่เด็กนอกเมือง ซึ่งมีสภาพของความเป็นอยู่ห่างไกลหรือขาดแคลนแหล่งหรือเครื่องมือสื่อสารมวลชน

ในการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีสุ่มโรงเรียนจากโรงเรียนในเมืองและนอกเมือง ทั้งโรงเรียนเอกเทศและสหศึกษาโดยวิธีสุ่มอย่างง่าย

ตัวแปรที่ศึกษา

ตัวแปรอิสระ ได้แก่ เพศ อายุ ประเภทของโรงเรียน สภาพความเป็นอยู่ ระดับชั้นเรียน ระดับการศึกษาของบิดามารดาหรือผู้ปกครอง รายได้ของบิดามารดาหรือผู้ปกครองต่อเดือน

สำหรับตัวแปรตามนั้นได้แก่ความสำนึกในหน้าที่พลเมืองซึ่งแยกออกเป็นตัวแปรย่อย ๆ อีก ๑๐ ตัวคือ

๑. ความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริง
๒. ความรู้เกี่ยวกับรัฐบาล
๓. ความรู้เกี่ยวกับผู้มีอำนาจหน้าที่ทางการเมือง
๔. ความรู้เกี่ยวกับการบริหารการปกครอง
๕. ความรู้เกี่ยวกับอำนาจของผู้บริหารด้านต่าง ๆ

ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจ หมายถึงรายได้ สินค้า และบริการ ที่จะมีให้บุคคลอื่น ได้แก่ โรงงานอุตสาหกรรม บริษัท ห้างร้าน ตลาด และงานอาชีพต่าง ๆ

ความรู้เกี่ยวกับทิศทางการเมือง หมายถึงความรู้เกี่ยวกับนโยบายในการดำเนินงานทางด้านการเมือง อาจเป็นนโยบายของรัฐบาล นโยบายของพรรคการเมืองต่าง ๆ ฯลฯ

ความรู้เกี่ยวกับการกินดีอยู่ดี หมายถึงสุขภาพโดยทั่วไป ความสะดวกสบายและความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตของบุคคล ได้แก่ สวัสดิการต่าง ๆ เช่น โรงพยาบาล สถานบริการของรัฐ ฯลฯ

ความรู้เกี่ยวกับคุณธรรม หมายถึงสิ่งซึ่งเกี่ยวเนื่องกับศาสนา จรรยาบรรณต่าง ๆ และจริยธรรมของบุคคลโดยส่วนรวม เช่น วัฒนาอารามและสถาบันทางวัฒนธรรม ฯลฯ

ความรู้เกี่ยวกับแหล่งเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ หมายถึงแหล่งข้อมูลความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เช่น โรงเรียน ห้องสมุด สื่อสารมวลชน

ความรู้เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง หมายถึงการรักษาความสงบสุขทั้งภายในและภายนอกประเทศ ทั้งนี้เพื่อความปลอดภัยของประเทศ เช่น การสร้างความสัมพันธ์กับประเทศอื่น

เด็กในเมือง หมายถึงเด็กที่อยู่ในเขตในเมือง ซึ่งมีการสื่อสารมวลชนดี มีแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับการเมืองการปกครองให้แก่เด็กอย่างครบครัน

เด็กในชนบท หมายถึงเด็กที่อยู่ในเขตชนบท ซึ่งห่างไกลจากแหล่งของสื่อสารมวลชน

ระดับความสำนึกในหน้าที่พลเมือง แบ่งออกเป็นระดับ สูง ปานกลาง และต่ำ (ดูภาคผนวก ข.)

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ มัธยมศึกษาปีที่ ๒ และมัธยมศึกษาปีที่ ๔ โดยถือเอาว่านักเรียนในชั้นดังกล่าวเป็นตัวแทนของการศึกษาแต่ละระดับ เช่น ประถมศึกษาปีที่ ๖ เป็นชั้นกลางของระดับประถมศึกษาตอนปลายระหว่างชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ และประถมศึกษาปีที่ ๗ เป็นต้น

ประชากรที่จะศึกษาได้แก่นักเรียนในกรุงเทพมหานคร ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทตามสภาพของความเป็นอยู่ คือประเภทหนึ่งได้แก่เด็กในเมือง ซึ่งถือว่าเป็นเด็กที่รับรู้ในเรื่องราวทางด้านการเมืองและหน้าที่แห่งตนเป็นอย่างดี เพราะสภาพแวดล้อมอำนวย เช่น มีเครื่องมือรับการสื่อสารมวลชนพร้อมพรั่ง ส่วนอีกประเภทหนึ่งได้แก่เด็กนอกเมือง ซึ่งมีสภาพของความเป็นอยู่ห่างไกลหรือขาดแคลนแหล่งหรือเครื่องมือสื่อสารมวลชน

ในการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีสุ่มโรงเรียนจากโรงเรียนในเมืองและนอกเมือง ทั้งโรงเรียนเอกเทศและสหศึกษาโดยวิธีสุ่มอย่างง่าย

ตัวแปรที่ศึกษา

ตัวแปรอิสระ ได้แก่ เพศ อายุ ประเภทของโรงเรียน สภาพความเป็นอยู่ ระดับชั้นเรียน ระดับการศึกษาของบิดามารดาหรือผู้ปกครอง รายได้ของบิดามารดาหรือผู้ปกครองต่อเดือน

สำหรับตัวแปรตามนั้นได้แก่ความสำนึกในหน้าที่พลเมืองซึ่งแยกออกเป็นตัวแปรย่อย ๆ อีก ๑๐ ตัวคือ

๑. ความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริง
๒. ความรู้เกี่ยวกับรัฐบาล
๓. ความรู้เกี่ยวกับผู้มีอำนาจหน้าที่ทางการเมือง
๔. ความรู้เกี่ยวกับการบริหารการปกครอง
๕. ความรู้เกี่ยวกับอำนาจของผู้บริหารด้านต่าง ๆ

๖. ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจ
 ๗. ความรู้เกี่ยวกับการกินที่อยู่ดี
 ๘. ความรู้เกี่ยวกับคุณธรรม
 ๙. ความรู้เกี่ยวกับแหล่งเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ
 ๑๐. ความรู้เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง
 ๑๑. ความรู้เกี่ยวกับทิศทางทางการเมือง
-

บทที่ ๒

เอกสารและการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษา “ความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของนักเรียน”

มโนภาพของความสำนึกในหน้าที่พลเมือง

สิทธิและหน้าที่เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ในสังคมแบบประชาธิปไตย พลเมืองของประเทศที่ปกครองด้วยระบอบการปกครองประชาธิปไตยซึ่งยึดถือหลัก ของความเสมอภาค เสรีภาพ และภราดรภาพเป็นสำคัญ จะได้รับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามที่รัฐธรรมนูญ กำหนด ในขณะที่แก่นรัฐธรรมนูญก็จะกำหนดหน้าที่ของพลเมืองที่พึงมีต่อรัฐไว้ด้วย และการรับผิดชอบในหน้าที่ ของบุคคล จะเป็นสิ่งที่ตัดสิน ว่า บุคคลนั้น มีความรับผิดชอบต่อสังคมเพียงใด ทั้งนี้เพราะ

สิทธิเป็นสิ่งที่พึงได้ แต่หน้าที่นั้นมีลักษณะตรงกันข้ามคือเป็นการให้ ซึ่งมีลักษณะ เหมือนกับต้องเสียอะไรไปบางอย่าง บางคนจึงไม่ยอมทำหน้าที่ หรือทำไม่ เกร่งครัด การที่มีแต่รับแต่ไม่มีการให้จึงเป็นการเอาเปรียบไม่รับผิดชอบต่อ ตักตวง เอาแต่ผลประโยชน์จากสังคม ทำให้สังคมไม่เจริญหรือเสื่อม(๑๒ หน้า ๑๒-๑๓) การที่บุคคลจะมีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของสังคมประชาธิปไตย หรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับว่าเขายอมรับและจดจำเนื้อหาที่เป็นหน้าที่ของเขาได้อย่างถูกต้องมากน้อยเพียงใด ซึ่งก่อนอื่นบุคคลจะต้องมีความสนใจและนำมาพิจารณาจนยอมรับและมีความสำนึกในหน้าที่ของเขาต่อไป ขบวนการที่จะนำไปสู่การมีทัศนคติที่ดีต่อสิทธิและหน้าที่พลเมือง รวมถึง การมีความสำนึกในคุณค่าของสิ่งเหล่านี้ มีขั้นตอนละเอียดถี่ถ้วนเป็นขั้น ๆ ดังนี้คือ

ขั้นที่ ๑ เป็นระดับขั้นสร้างความสนใจ ซึ่งได้แก่การรับรู้ในสิ่งเร้า การรับรู้ ในสิ่งเร้านี้อาจรับรู้ได้จากการรู้จักกับสิ่งเร้า นั้น การที่มีความรู้สึกที่จะยอมรับสิ่ง เร้านั้น และการเลือกที่จะสนใจสิ่งเร้านั้น

ชั้นที่ ๒ เป็นระดับขั้นของการตอบสนอง เมื่อบุคคลเกิดความสนใจแล้วจะเกิดทัศนคติต่อสิ่งเร้าอันนำมาซึ่งการตอบสนองซึ่งได้แก่การยอมรับสิ่งเร้าและความรู้สึกตอบสนอง หรือเกิดความพอใจจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้า
ชั้นที่ ๓ เป็นขั้นของการสร้างค่านิยม ทัศนคติที่ดีต่อการตอบสนอง ทำให้เกิดความสำนึกในคุณค่า ความชื่นชอบและผูกพันต่อสิ่งนั้น

ชั้นที่ ๔ เป็นขั้นของการจัดระบบคุณค่า โดยการจัดลำดับของคุณค่าที่เกิดขึ้นเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติและเชื่อถือต่อไป

ชั้นที่ ๕ เป็นขั้นของการสร้างนิสัย โดยสร้างจากระบบของคุณค่าที่จัดไว้แล้วดำเนินรอยตามคุณค่านั้น ๆ (๕ หน้า ๕)

การเรียนรู้เพื่อความสำเร็จในหน้าที่พลเมือง

หน้าที่พลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่ประชาชนทุกคนจะต้องรู้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการสอนการเรียนรู้เพื่อปลูกฝังอบรมให้ประชาชน มีความสำนึกในหน้าที่ของตน โดยเฉพาะหน้าที่ในทางการเมืองเป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับความมั่นคงในการปกครองระบอบประชาธิปไตย สถาบันทางสังคมที่จะทำหน้าที่ในการอบรมปลูกฝังความสำนึกในหน้าที่ทางการเมืองที่สำคัญได้แก่ครอบครัว ทั้งนี้เพราะครอบครัวเป็นสถาบันที่ใกล้ชิดกับสมาชิกครอบครัวมากที่สุดในการให้การอบรมระเบียบของสังคมแก่เด็ก นอกจากนี้ก็มีโรงเรียนเป็นอีกสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการอบรมให้รู้ระเบียบของสังคมให้ความรู้และอบรมให้เกิดความสำนึกในหน้าที่ทางการเมืองได้มาก ทั้งนี้โดยการสอนโดยตรงในหมวดวิชาสังคมศึกษา การสอดแทรกเชิงปฏิบัติในหมวดวิชาอื่น ๆ และกฏปฏิบัติกิจกรรมเสริมหลักสูตรเป็นต้น เช่น การให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นทั้งในเชิงศรัทธาและสนับสนุน การเลือกตั้งหัวหน้าชั้น การทำงานเป็นกลุ่ม เป็นต้น

ในเรื่องของการเรียนรู้ทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยนี้ บริษัทไกรเลิศ ได้กล่าวถึงขั้นตอนในการเรียนรู้ประชาธิปไตยไว้ ๕ ขั้น ซึ่งสรุปได้ดังนี้ (๕ หน้า ๑๗-๒๕)

ชั้นที่ ๑ เป็นชั้นเรียนรู้อุณหฐานของมนุษย์ เด็กๆ เมื่อเกิดมาก็จะได้รับการฝึกฝนอบรม ตลอดจนการเรียนรู้ต่างๆ เกี่ยวกับวัฒนธรรม ความเชื่อ ความถูกต้องในการกระทำต่าง ๆ ตลอดจนการแสดงออกซึ่งความรู้ความเข้าใจในหลักการจากพ่อแม่ และสมาชิกอื่น ๆ ของครอบครัว เพื่อเด็กจะได้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม นอกจากนี้เด็กจะได้รับการปลูกฝังค่านิยม ทักษะคติ และความสัมพันธ์ในบทบาทกับผู้ที่อยู่ใกล้เคียง ตลอดจนได้รับการฝึกฝนความชำนาญ หรือทักษะต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เด็กจะค่อย ๆ เรียนรู้ทีละเล็กละน้อยจนเกิดความเชื่อและอาจกลายเป็นพฤติกรรมของเขาได้

ชั้นที่ ๒ เป็นชั้นที่เด็กจะเรียนรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับมาจากการสั่งสอนอบรมในชั้นมูลฐาน ในชั้นนี้เด็กจะมีความเชื่อว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและจะมีการรับรู้ในบุคลิกต่าง ๆ ตลอดจนการพัฒนาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการสั่งสอน ค่านิยม ทักษะคติ ความเชื่อ ความดี ความเลว ฯลฯ ซึ่งตนได้รับการเรียนรู้มาในชั้นมูลฐานจนเกิดความประทับใจแล้วเป็นบรรทัดฐานเบื้องต้นของพฤติกรรม ดังนั้นถ้าครอบครัวได้มีการสั่งสอนสมาชิกให้เชื่อฟัง ผู้มีอาวุโสโดยไม่มีเหตุผล หรือ ความถูกต้อง ในหลักการ ของประชาธิปไตยแล้ว ถ้าสถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียน หรือ กลุ่มทางสังคม ตลอดจนสถาบันทางศาสนา ระบบข้าราชการ ฯลฯ ไม่เปลี่ยนแปลงทัศนคติของเด็กเสียใหม่ให้มีความเข้าใจในหลักการของประชาธิปไตย เมื่อเด็กโตขึ้นเด็กจะมีค่านิยมที่ยึดถือบุคคลมากกว่าหลักการ

ชั้นที่ ๓ เป็นชั้นของการเรียนรู้ทางการเมืองของบุคคล กล่าวคือ จากการเรียนรู้ในสองชั้นแรก บุคคลนั้นจะสามารถเข้าใจการเมืองในทัศนะของเขา ถ้าเขาได้รับการอบรมมาให้มีทัศนคติ ค่านิยม ในหลักการประชาธิปไตยในชั้นตอนที่ ๑ และที่ ๒ เขาจะยึดถือในวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย และพร้อมที่จะต่อสู้คัดค้านตามวิธีประชาธิปไตยทันที ในชั้นนี้บุคคลสามารถวินิจฉัยและตัดสินใจตลอดจนมีความรู้ความเข้าใจในเหตุการณ์ทางการเมืองได้ คือสามารถตัดสินใจความถูกต้อง ความถูกต้อง ความพอใจในการกระทำของบุคคลอื่น ๆ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลได้ การเรียนรู้ในชั้นที่ ๓ นี้จึงเป็นการเรียนรู้วัฒนธรรมทางการเมือง แต่ถ้าในระยะสองชั้นแรกเขาได้รับการอบรมปลูกฝังในเรื่องต่าง ๆ อย่างผิด

หลักประชาธิปไตย เขาก็จะมองไม่เห็นถึงความสำคัญของหลักการประชาธิปไตย แม้ว่าจะมีสิ่งแวดล้อมในรูปแบบประชาธิปไตยก็ตาม เพราะในทางปฏิบัติบุคคลนั้น ๆ ก็ยังจะยึดถือตัวบุคคล ไม่เคารพกติกา ระเบียบวินัย ความรับผิดชอบต่อหมู่คณะ ฯลฯ เพราะเขายังมีทัศนคติที่เป็นอุปสรรคต่อประชาธิปไตยอยู่

ขั้นที่ ๔ เป็นขั้นที่บุคคลมีความสนใจในกิจการบ้านเมืองเป็นพิเศษ และพิจารณาที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมร่วมทางการเมือง เช่นการก่อตั้งกลุ่มการเมือง พรรคการเมือง รวมทั้งการสมัครเข้ารับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สภาจังหวัด สภาเทศบาล ฯลฯ ในขั้นนี้จึงเป็นขั้นที่บุคคลมีความรู้ความเข้าใจในการเมืองมากพอควร และพร้อมที่จะแสดงออกทางการเมืองโดยเปิดเผยไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ถ้าเขายึดหลักการประชาธิปไตยในรูปอุดมการณ์และวิถีชีวิต เขาย่อมจะเป็นข้าราชการหรือนักการเมืองที่ดี แต่ถ้าเป็นคนที่มีทัศนคติไม่เป็นไปตามหลักการประชาธิปไตย เขาก็จะกลายเป็นนักการเมืองหรือข้าราชการที่ไม่ดีในระบอบประชาธิปไตย ขั้นนี้จึงมีความสำคัญยิ่งต่อประเทศชาติ

ขั้นที่ ๕ เป็นขั้นซึ่งบุคคลได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมสากลโดยการแพร่วัฒนธรรมซึ่งเกิดขึ้นได้จากภาพยนตร์ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วิทยุ และสื่อมวลชนต่าง ๆ ตลอดจนการเดินทางเข้าออกประเทศของนักท่องเที่ยวหรือคนในประเทศ หนังสือ ตำรา เอกสารต่าง ๆ มีผลทำให้บุคคลในสังคมได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของต่างประเทศ เช่น การเดินขบวนเรียกร้องสิทธิทางการเมืองของนิสิต นักศึกษาและประชาชน รวมทั้งกรรมสิทธิ์ ในที่ดินของชาวนา ฯลฯ ขั้นที่ ๕ นี้จึงมีความสำคัญต่อพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลในสังคมไม่มากนักน้อย ในขั้นนี้รัฐควรจัดให้มีการศึกษาวิธีการต่างๆ อันเป็นไปตามหลักการประชาธิปไตย เช่น การเดินขบวนโดยวิธีการสงบและอยู่ภายใต้กฎหมายของบ้านเมือง ซึ่งถ้าปล่อยให้ประชาชนเลียนแบบโดยไม่มีความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยมูลฐานใน ๔ ขั้นแรกแล้ว จะเป็นอันตรายสำหรับระบอบประชาธิปไตยของประเทศมาก

สิ่งที่ส่งเสริมความสำนึกในหน้าที่พลเมือง

นักวิชาการด้านการปกครองได้กล่าวถึงสิ่งที่ช่วยเกื้อกูลความสำนึกทางการเมือง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหน้าที่พลเมืองไว้ ๓ ประการคือ อำนาจประชาชน ความเท่าเทียมกัน และความเชื่อมั่นในตนเอง (๑๒ หน้า ๒๐ - ๓๑)

การที่นักวิชาการก้านการปกครองได้กล่าวว่า อำนาจของประชาชนเป็นสิ่งช่วย
 เกื้อกูลความสำนึกทางการเมืองประการหนึ่งนั้น เนื่องมาจากการปกครองตามระบอบประ-
 ชาธิปไตยนั้นมีสมมติฐานเบื้องต้นว่า อำนาจอธิปไตยซึ่งเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครอง
 ประเทศมาจากปวงชนชาวไทย อำนาจจึงเป็นสิ่งสำคัญขั้นต้นที่จะกระตุ้นให้ประชาชนกล้า
 แสดงออกซึ่งความสำนึกในหน้าที่ของตน และสิทธิของตนเท่าที่ผ่านมา อำนาจของ
 ปวงชนชาวไทยมีแต่ในนามเท่านั้น จึงทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งต้องการศึกษาไม่กล้าที่
 จะแสดงความสำนึกในหน้าที่ทางการเมืองของตน ไม่กล้าที่จะทวงสิทธิอันชอบธรรมของตน
 การปกครองตามระบอบประชาธิปไตยของไทยเท่าที่ผ่านมาจึงไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ

ความเท่าเทียมกันของบุคคลในสังคมในด้านโอกาส และในฐานะความเป็นมนุษย์
 เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมความสำนึกทางการเมืองอีกประการหนึ่ง ความเท่าเทียมกันในโอกาส
 นั้น หมายถึง การที่ทุกคนมีช่องทางที่จะทำอะไรได้เท่า ๆ กัน เช่นในด้านการประกอบ
 อาชีพ การศึกษา การแสดงความสามารถ ฯลฯ ซึ่งความเสมอภาคในโอกาสนี้จะเกิดขึ้นไม่
 ได้ถ้าคนในสังคมมีค่านิยมแบบเล่นพรรคเล่นพวกและกีดกัน หรือมีอคติ อันจะเป็นเหตุ
 ให้คนที่มีความถนัดและความสามารถเท่าเทียมกันได้รับโอกาสไม่เท่ากัน และยังเป็นผล
 กระทบกระเทือนหรือขีดขวาง การแสดงความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของบุคคลอื่น ด้วย
 สำหรับความเท่าเทียมกันในฐานะความเป็นมนุษย์นั้น จะทำให้ทุกคนในสังคมมองเห็น
 คุณค่าที่ตนมีต่อสังคม อันจะเป็นการทำให้เกิดแรงจูงใจที่จะช่วยสร้างสรรค์สังคมแทนการ
 ทำลายล้างซึ่งกันและกัน เช่นการที่ไม่ฝังใจเชื่อว่า ความเป็นมนุษย์ขึ้นอยู่กับสภาพทาง
 เศรษฐกิจ หรือความหรรษาทางสังคม ฯลฯ

ปัจจัยที่จะช่วยส่งเสริมความสำนึกในหน้าที่พลเมือง หรือความสำนึกในทางการเมือง
 เมืองอีกประการหนึ่งคือ ความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงว่าบุคคลเป็นส่วนสำคัญ
 ส่วนหนึ่งของสังคมและมีความหมายต่อสังคม ถ้าทุกคนมีความเชื่อมั่นในตนเองแล้ว ก็
 จะไม่เฉยเมยต่อภาวะเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคมของตน จะไม่ยอมอดทนต่อภาวะกดดัน
 ทางการเมือง และกล้าเข้าไปมีส่วนร่วมตามสิทธิและหน้าที่ที่ถูกต้อง ดังนั้นความเชื่อมั่น
 ในตนเองจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะกระตุ้นและย้อมจิตใจหรือบำรุงหัวใจให้ทุกคนกล้าแสดงออก
 ซึ่งความคิดเห็นต่อทุก ๆ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตตน และความอยู่รอดของสังคม โดยเฉพาะใน
 เรื่องความสำนึกทางการเมือง

การแสดงความสำนึกในหน้าที่พลเมือง

เกี่ยวกับการแสดงความสำนึกในหน้าที่พลเมืองนั้น วิทยา สุจริตนารักษ์ ได้กล่าวถึงการแสดงความสำนึกทางการเมืองไว้ ๓ แบบคือ (๑๒ หน้า ๔๔-๗๐)

ก. การแสดงออกโดยลำพัง โดยการพูดยุข ในเชิงแสดงความคิดเห็น หรือปรับทุกข์ ในเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งในทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังรวมถึงการเขียนข้อคิดเห็นไปเผยแพร่ในที่สาธารณะ หรือตามสื่อมวลชนต่าง ๆ ตลอดจนการร้องทุกข์ด้วย

ข. การรวมกลุ่ม การแสดงความสำนึกในหน้าที่โดยการรวมกลุ่มผู้ที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน มีทัศนคติตรงกัน หรือมีอาชีพเดียวกัน เช่น กลุ่มชาวนา สมาคมสตรีไทย ฯลฯ จะทำให้มีน้ำหนักในการแสดงออกมากขึ้น และการรวมกลุ่มดังกล่าวนี้ยังจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิกของกลุ่ม เช่น การให้ความรู้แก่สมาชิก การให้บริการสถานที่อำนวยความสะดวก ฯลฯ และการรวมกลุ่มบางอย่างก็มีจุดมุ่งหมายที่จะทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม เช่น กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติ เป็นต้น

ค. การมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรง ได้แก่การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งและพรรคการเมือง

การเลือกตั้งเป็นโอกาสที่ประชาชนจะสามารถเปลี่ยนตัวผู้ปกครองโดยสันติวิธี การใช้สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งเป็นการแสดงออกที่สมบูรณ์ของการสำนึกทางการเมือง และในทางวิชาการมักจะใช้จำนวนร้อยละของผู้ไปออกเสียงเลือกตั้งเป็นเครื่องชี้ถึงความก้าวหน้าในระบอบประชาธิปไตยของประเทศนั้น ๆ และยังเป็นดัชนีบ่งถึงความสนใจของพลเมืองเกี่ยวกับวิถีชีวิตในสังคม

พรรคการเมืองเป็นเครื่องมือในการค้นหาบุคคลที่มีความสามารถเข้าไปบริหารประเทศแทนคนชุดเก่า พรรคการเมืองเท่ากับเป็นการเตรียมตัวผู้ที่จักปกครองประเทศต่อไป หน้าที่อันสำคัญของพรรคการเมืองคือ เป็นผู้ทำหน้าที่ชี้แจงให้ประชาชนเข้าใจบางเรื่องของปัญหาการเมืองที่อาจซับซ้อนเกินไป นอกจากนี้ยังเป็นตัวแทนประชาชนในการควบคุมรัฐบาลและมีส่วนช่วยให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชน เป็นผู้เสนอนโยบายแก่ประชาชน และทำให้ประชาชนมีโอกาสแสดงบทบาททางการเมือง

ประชาชนทั่วไปที่มีความสนใจในทางการเมือง มีความชื่นชมในพรรคการเมือง
ใดก็สามารถเข้าร่วมเป็นสมาชิกของพรรคการเมืองนั้นได้ และทำงานให้พรรคการเมืองนั้นๆ
หรือไปฟังการปราศรัยของนักการเมืองพรรคนั้น ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการหลายท่าน ได้แบ่งประเภทของการมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้ โดยแสดงเป็นลำดับตั้งแต่ต่ำสุดจนถึงสูงสุด ๆ ดังนี้คือ

๑. รับฟังข่าวสารการเมือง
๒. ออกเสียงลงคะแนน
๓. ชักชวนให้ผู้อื่นสนทนาเรื่องการเมือง
๔. ชักชวนให้ไปเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดคนหนึ่ง
๕. ช่วยโฆษณาให้พรรคการเมืองหรือผู้สมัครรับเลือกตั้งด้วยการติดป้ายประกาศ
สนับสนุน หรือประกาศสนับสนุนให้ผู้อื่นทราบโดยทั่วไป
๖. ติดต่อบอกความคิดเห็นหรือข้อเรียกร้องต่อเจ้าหน้าที่บ้านเมือง หรือนัก
การเมือง
๗. สนับสนุนด้วยการบริจาคให้พรรคการเมืองหรือผู้สมัครรับเลือกตั้ง
๘. ติดตามการหาเสียงของนักการเมือง
๙. ช่วยผู้สมัครรับเลือกตั้งหาเสียง
๑๐. เป็นสมาชิกพรรคที่ทำงานให้พรรคการเมืองเป็นประจำ
๑๑. เข้ามีส่วนร่วมในการวางแผนของพรรค
๑๒. ช่วยหาเงินเข้าพรรค
๑๓. สมัครเข้าแข่งขันรับเลือกตั้ง
๑๔. เป็นเจ้าหน้าที่ของพรรคหรือได้รับเลือกตั้ง

ในแนวทางที่ต่างกัน ดร. ทิตยา สุวรรณะชญ ได้ให้ข้อสังเกตการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนโดยให้พิจารณาถึงลักษณะ ๓ ประการดังนี้ (๗, ๒๕๑๘)

๑. การมีความรู้ในโครงสร้างของระบอบการปกครอง คือพิจารณาว่าประชาชน
มีความรู้ในโครงสร้างของระบอบการปกครองประเทศนั้นอย่างไร

๒. การเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง คือพิจารณาว่าประชาชนได้เข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองเพียงใด เช่น การออกเสียงเลือกตั้ง

๓. การเข้ามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย คือพิจารณาว่าประชาชนมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้นหรือไม่ และมีความรู้สึกว่าตนเองมีสิทธิหน้าที่ต่อสังคม รวมทั้งการมีอำนาจ และได้ใช้อำนาจนั้นในสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่บ้างหรือไม่ มากน้อยเพียงใด

สำหรับ ชาลส์ เอฟ แอนเดรน (Charles F. Andrain, ๑๙๗๑) ได้ให้ความคิดเห็นว่า (๒๕ หน้า ๔-๘)

โดยปกติแล้วผู้ใหญ่จะไม่ยอมรับความคิดเห็นเกี่ยวกับการบ้านการเมืองของเด็ก แต่ในตัวของเด็กทุกคนมีความสนใจทางการเมือง และหน้าที่ของตนในฐานะเป็นพลเมืองคนหนึ่ง ตั้งแต่เริ่มจะรู้จักและจำความได้ แต่ความคิดใด ๆ ในรูปนามธรรมนั้นจะยังไม่เกิดขึ้นจนกว่าเด็กจะมีอายุประมาณ ๙-๑๓ ขวบ ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้จะค่อย ๆ มากขึ้น และจะเป็นระยะที่เด็กเริ่มเข้าใจอะไร ๆ ได้ถูกต้องและดีขึ้นโดยเฉพาะในระยะที่เด็กเริ่มเข้าไฮสกูล ความสำนึกทางการเมืองและหน้าที่พลเมืองของเด็กจะสูงขึ้นอย่างมาก ความรู้ที่เด็กจะได้มาเกี่ยวกับเรื่องนั้นไม่เพียงแต่จะได้มาจากเนื้อหาวิชาในหน้าที่พลเมืองเท่านั้น เด็กจะได้มาจากคำสนทนาของบุคคลในครอบครัว จากหนังสือพิมพ์ จากวิทยุและโทรทัศน์ แอนเดรน ยังชี้ให้เห็นต่อไปอีกว่า ความรู้ความสำนึกในหน้าที่พลเมืองที่เด็กได้รับนั้น มีทั้งในด้านความรู้ความคิด (cognitive) และทางด้านความสนใจ คุณค่าทัศนคติ และแรงจูงใจอีกด้วย

เท่าที่กล่าวถึงทฤษฎีและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความสำนึกในหน้าที่พลเมือง ตลอดจนวิธีการส่งเสริมและการแสดงออกซึ่งความสำนึกในหน้าที่พลเมืองนั้น พอจะสรุปได้ว่า ความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของประชาชนจะมีขึ้นได้ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้และการอบรมสั่งสอนโดยเริ่มจากครอบครัวมาสู่โรงเรียน และรวมไปถึงการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมโดยผ่านสื่อมวลชนต่าง ๆ นอกจากนี้ยังต้องอาศัยสิ่งที่มีต่อการพัฒนาความสำนึกในหน้าที่พลเมือง คืออำนาจของบุคคลที่รัฐธรรมนุญกำหนดไว้ ความเท่าเทียม

กันของบุคคลในสังคม ในด้านโอกาสและฐานะของความเป็นคน ตลอดจนความเชื่อมั่นในตนเองว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและมีประโยชน์ต่อสังคม สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยทำให้บุคคลมีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองแสดงออกให้ปรากฏในสังคมตั้งแต่ชั้นเบื้องต้นด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ภายในสังคม ไปจนถึงขั้นสูงคือการเป็นเจ้าหน้าที่ของพรรคการเมืองหรือการได้รับเลือกตั้งเข้าไปทำหน้าที่บริหารประเทศ

การวิจัยที่เกี่ยวกับความสำนึกในหน้าที่พลเมือง

๑. ด้านพัฒนาการของวัยรุ่นเกี่ยวกับความสำนึกในหน้าที่พลเมือง

จากการวิจัยค้นคว้าเกี่ยวกับความเจริญเติบโตในด้านความสำนึกต่อชุมชนในระยะวัยรุ่นของแอลเดอสัน และโรเบิร์ต (Alderson and Robert, ๑๙๖๖) โดยการศึกษาด้วยวิธีสัมภาษณ์อย่างลึกซึ้งจากผู้ทดลอง ๔๘๐ คน ซึ่งมีอายุ ๑๑ ปี ๑๓ ปี ๑๕ ปี และ ๑๘ ปี แต่ละระดับอายุมีจำนวน ๑๒๐ คน ผลการวิจัยพบว่า (๒๓ หน้า ๓๒)

ก. ก่อนอายุ ๑๓ ปี วัยรุ่นรับเอาวิถีการเมืองไว้ด้วยจิตใจของเขาเองได้ยาก และจินตนาการผลลัพธ์ทางสังคมของการแสดงปฏิกิริยาทางการเมืองได้ยากด้วย

ข. วัยรุ่นที่อายุน้อยกว่า ๑๕ ปี มีความลำบากในการตระหนักถึงชุมชนเป็นส่วนรวม แต่มีความคิดรวบยอดเกี่ยวกับรัฐบาลในรูปของการบริหารที่เป็นรูปธรรมและทำอย่างพิเศษ

ค. วัยรุ่นตอนต้นมีพัฒนาการความคิดเกี่ยวกับอนาคตยังไม่สมบูรณ์ แต่เขาจะสามารถมีบทบาททางการเมืองเพื่อผลระยะยาวได้ในช่วงหลัง ๆ

ง. วัยรุ่นตอนต้นมักจะไม่มีสำนึกในเสรีภาพส่วนบุคคล และไม่ชวนชวนต่อการแก้ปัญหาการเมืองแบบเผด็จการ ตลอดจนไม่สามารถแยกแยะทัศนคติต่าง ๆ เกี่ยวกับระเบียบทางสังคม และยังไม่สามารถยึดวิธีการเรียกร้องเพื่อชุมชนในฐานะที่เป็นพลเมืองคนหนึ่ง

จ. การใช้หลักการทางปรัชญาในการตัดสินใจทางการเมืองนั้นจะมีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามลำดับอายุที่สูงขึ้น

๒. ความรู้ความเข้าใจและทัศนคติต่อหน้าที่พลเมืองของนักเรียน นิสิต และ นักศึกษา

ในประเทศไทย ได้มีการศึกษาเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจและทัศนคติต่อหน้าที่พลเมืองของนักเรียน นิสิต และ นักศึกษาไม่มากนัก แต่ที่พอที่จะนำมาประกอบในการศึกษาครั้งนี้ได้แก่

สุธรรม สุจริตตานนท์ (๑๔, ๒๕๐๙) ได้ศึกษาวิจัยการสอนวิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๗ โรงเรียนสาริต ๔ แห่งในพระนคร โดยใช้แบบสอบถามประเภทเติมคำและกาเครื่องหมายข้อที่ถูก โดยใช้ประชากรจากนักเรียนจำนวน ๓๐๐ คน และครูสอนสังคมศึกษาประถมศึกษาปีที่ ๗ จำนวน ๗ คน ทั้งนี้โดยแบบสอบถามระหว่างครูกับนักเรียนนั้นแตกต่างกัน จากการศึกษาค้นพบว่า นักเรียนส่วนมากมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อวิชาหน้าที่พลเมือง เพราะเนื้อหาวิชาและภาพประกอบไม่น่าสนใจต้องใช้การท่องจำจึงจะได้คะแนนดี อุปกรณ์การสอนมีน้อยและนักเรียนไม่ชอบร่วมกิจกรรม นอกจากนี้การสอนของครูยังไม่อาจชักจูงให้นักเรียนตั้งใจเรียนได้ดีพอ

นอกจากการศึกษาที่พบว่าเนื้อหาวิชาและหลักสูตรในวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมไม่เอื้อต่อการสอนให้เกิดความสำนึกในหน้าที่พลเมืองแล้ว สมจิตร วัฒนคลัง (๑๗, ๒๕๑๔) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ” เพื่อเปรียบเทียบความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ในจังหวัดพระนคร จำแนกตามโรงเรียนมัธยมแบบประสมและโรงเรียนมัธยมศึกษาสายสามัญ และจำแนกตามเพศ นอกจากนี้ยังศึกษาสภาพแวดล้อมทางบ้านของนักเรียน ในกลุ่มที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีต่างกัน ผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล กลุ่มตัวอย่างประชากรจากโรงเรียนมัธยมแบบประสม ชาย ๑๐๐ คน หญิง ๑๐๐ คน และโรงเรียนมัธยมศึกษาสายสามัญ ชาย ๑๐๐ คน หญิง ๑๐๐ คน ผลการวิจัยปรากฏว่า นักเรียนหญิงโรงเรียนมัธยมศึกษาสายสามัญ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีสูงกว่านักเรียนชายโรงเรียนมัธยมศึกษาสายสามัญ และนักเรียนหญิงโรงเรียนมัธยมศึกษาแบบประสม ส่วนนักเรียนกลุ่มอื่น ๆ นั้นมีความรู้ความเข้าใจไม่แตกต่างกัน และจากการศึกษา

สภาพแวดล้อมโดยแยกตามเพศและโรงเรียนพบว่า ระดับการศึกษาของบิดามารดาของนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาสายสามัญมีแนวโน้มที่จะสูงกว่ากลุ่มอื่น ๆ ตลอดจนสภาพแวดล้อมและการปกครองภายในบ้านมีแนวโน้มที่จะช่วยส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ ด้วย

งานวิจัยของ วนิตา ธนสุภานุเวช (๑๐, ๒๕๑๒) ในเรื่อง "การสำรวจแนวความคิดและความสนใจเกี่ยวกับประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนสาธิตจุฬา ฯ ปีการศึกษา ๒๕๑๒" ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามที่สร้างขึ้นเองเป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนโรงเรียนสาธิตจุฬา ฯ ส่วนใหญ่มีแนวความคิดเป็นประชาธิปไตยและมีความเข้าใจในความหมายของประชาธิปไตยทั้งในการดำรงชีวิตและรูปปกครองดีพอสมควรแก่ระดับชั้น เกี่ยวกับการปกครองของรัฐบาล ส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อการปกครองในปัจจุบัน แต่มีจำนวนไม่น้อยที่มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อรัฐบาล ซึ่งผู้วิจัยก็ได้แสดงความคิดเห็นว่าอาจเป็นผลเนื่องมาจากปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ในสังคมปัจจุบัน

สถิต จิตตะนาถิ (๑๖, ๒๕๑๗) ได้ศึกษาเรื่องความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ในจังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้แบบทดสอบความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตยซึ่งสร้างขึ้นเอง เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล ตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนมัธยมศึกษาสายสามัญ ในจังหวัดอุบลราชธานี เป็นนักเรียนชาย ๒๐๐ คน และนักเรียนหญิง ๒๐๐ คน รวม ๔๐๐ คน ผลการวิจัยปรากฏว่านักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตยไม่แตกต่างกัน

สำหรับในระดับอุดมศึกษาหรือการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยนั้น สุจิต บุญบงการ (๒๖, ๒๕๑๐) ได้ศึกษาเปรียบเทียบทัศนคติต่อการเมืองระหว่างนิสิตสามพวก คือ นิสิตที่เรียนทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นิสิตที่เรียนทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ กับนิสิตที่เรียนทางรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ ตัวอย่างประชากรในการวิจัยคือนิสิตปีสุดท้ายของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย การรวบรวมข้อมูล รวบรวมโดยใช้

แบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า นิสิตที่เรียนทางรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มีความสนใจ และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองมากกว่านิสิตอีกสองพวก

เท่าที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดพอจะสรุปได้ว่า นักเรียนในระดับประถมศึกษาส่วนมากมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการเรียนวิชาหน้าที่พลเมือง ส่วนนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นนั้นส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจในหน้าที่พลเมืองและประชาธิปไตย เป็นที่น่าสังเกตว่านักเรียนหญิงจะมีความรู้ความเข้าใจในหน้าที่พลเมืองดีกว่านักเรียนชาย และความรู้ของบิดามารดา การอบรมภายในครอบครัว มีอิทธิพลอย่างมากต่อความรู้ความเข้าใจในหน้าที่พลเมือง สำหรับนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยฝ่ายที่เรียนทางรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์จะมีความสนใจในการเมืองและมีส่วนร่วมในการเมืองมากกว่าฝ่ายที่เรียนในสาขาอื่น ๆ

๓. ความรู้ความเข้าใจและทัศนคติต่อหน้าที่พลเมืองของประชาชน

วัลลภ พุ่มพวง (๑๑, ๒๕๑๔) ศึกษาจากผู้บรรลุนิติภาวะ อายุ ๒๐—๒๑ ปี จบการศึกษาประถมปีที่ ๔ โดยมีได้ศึกษาต่อในชั้นสูงอีกในจังหวัดมหาสารคาม จำนวนชาย ๕๐ คน หญิง ๕๐ คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ตามวิธีของฮอยท์ (Hoyt's Analysis of Variance) พบว่าคนไทยในกลุ่มตัวอย่างส่วนมากมีความคิดเห็นไม่ถูกต้องในเรื่อง ค่านิยมและคำสอนในศาสนา เรื่องความรับผิดชอบในหน้าที่พลเมืองดี และเรื่องความเข้าใจในระบบประชาธิปไตย ส่วนมากมีความคิดเห็นถูกต้องในเรื่อง การอยู่ร่วมกันในชุมชน ชนบทธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย ส่วนเรื่องความรู้เกี่ยวกับการปกครองประเทศ โดยทั่วไปคนไทยในกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นถูกต้องเพียงร้อยละ ๕๐

ส่วนผู้ที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาแล้วเข้าเรียนต่อในโรงเรียน ศึกษาผู้ใหญ่ระดับ ๔ ก็ได้มีผู้ทำการวิจัยเกี่ยวกับความเข้าใจประชาธิปไตยของนักศึกษาผู้ใหญ่ด้วย คือ หาญ อ้นวงศ์ (๒๑, ๒๕๑๑) ได้ศึกษาเรื่อง "ความเข้าใจกับประชาธิปไตยของนักศึกษาผู้ใหญ่ระดับ ๔ จังหวัดพระนคร ปีการศึกษา ๒๕๑๑" โดยใช้แบบสอบถามเลือกตอบ และแบบปลายเปิด ทดสอบกับประชากรเป็นผู้ใหญ่ ๒๐๐ คน จากโรงเรียนผู้ใหญ่ ๔ แห่ง พบว่าในเรื่องความรู้ความเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยจากการเรียนในห้องเรียนนั้น นักศึกษาส่วนมากมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาวิชา แต่มีบางตอนที่มีความเข้าใจไม่ตรงกันมาก เช่น เรื่องลักษณะการปกครองประเทศแบบประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญ

กับการปกครองระบอบประชาธิปไตย การวินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ ในระบอบประชาธิปไตย และหน้าที่ของผู้แทนราษฎร เป็นต้น ในด้านความรู้ความเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยจากกิจกรรมนั้น นักศึกษาส่วนมากมีความรู้และความเข้าใจในเนื้อหาวิชาพอควร สำหรับเรื่องประชาธิปไตยจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน ส่วนมากมีความเข้าใจถูก ส่วนด้านการแสดงความคิดเห็นโดยเสรีนั้น สรุปได้ว่านักศึกษาส่วนมากมีความเห็นที่ถือได้ว่ามีความเข้าใจในเรื่องประชาธิปไตย ทั้งในด้านการปกครองและการดำเนินชีวิตอย่างประชาธิปไตย

จะเห็นได้ว่าผู้ที่จบการศึกษาในระดับประถมต้นแล้วไม่ได้ศึกษาต่อรวมทั้งมีชีวิตความเป็นอยู่แบบชนบท จะมีความคิดเห็นที่ไม่ถูกต้องในเรื่องความรับผิดชอบในหน้าที่พลเมืองดีและยังขาดความเข้าใจในเรื่องประชาธิปไตย แต่จะมีความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยดี ส่วนผู้ใหญ่ที่ได้รับการศึกษาต่อในโรงเรียนผู้ใหญ่ระดับสูง ซึ่งเทียบเท่ากับระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจะมีความเข้าใจในเรื่องประชาธิปไตยทั้งในด้านการปกครองและการดำเนินชีวิตอย่างประชาธิปไตย จึงอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาและสิ่งแวดล้อมในชีวิตประจำวันมีอิทธิพลต่อความคิดและความเข้าใจของบุคคลมาก

การวิจัยเกี่ยวกับองค์ประกอบอื่น ๆ ที่มีผลต่อความสำนึกในหน้าที่พลเมือง

เกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างชาติ ระดับการศึกษา และอาชีพ

จากการนำเอาวิธีการที่มีระบบการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องราวทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของ ๕ ชาติ คือ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ เม็กซิโก เยอรมัน และอิตาลี โดย อัลมอนต์ และ เวอร์บา (Almond and Verba, ๗, ๑๙๖๕) ซึ่งมีความมุ่งหมายที่จะทราบว่ารัฐบาลและชาติมีความสำคัญต่อพลเมืองเพียงใด วัดความสำนึกทางการเมืองและความสำนึกในกิจกรรมสาธารณะ ตลอดจนทดสอบความรู้ทางการเมืองและวัดความพร้อมของประชากรในการออกความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องราวทางการเมืองและปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ใช้วิธีการสัมภาษณ์และศึกษาแบบภาคตัดขวาง (Cross-section) ได้กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดประมาณ ๕๐๐ คน แต่ละรายใช้เวลาสัมภาษณ์ประมาณ ๔๐ นาที ถึง ๑ ชั่วโมง ส่วนใหญ่ใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างและใช้คำถามปลายเปิดหรือให้ตอบเสรีอยู่ ๑๐ %

ของคำถามทั้งหมด นอกจากนี้ยังได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติชีวิตทางการเมืองของแต่ละบุคคลด้วย คณะวิจัยเริ่มสัมภาษณ์ ๔ ชาติ ในเดือน มิถุนายน ถึงกรกฎาคม ๑๙๕๙ สำหรับสหรัฐอเมริกา นั้น ทำการสัมภาษณ์ในเดือนมีนาคม ๑๙๖๐ การติดตามผลใช้เวลา ๖ เดือน หลังการสัมภาษณ์ครั้งแรกผ่านไป ๑ ปี พบผลวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำนึกในหน้าที่พลเมือง ดังนี้

๑. **ด้านทัศนคติต่อการเมืองและรัฐบาล** ในสหรัฐอเมริกาพลเมืองมีความภูมิใจในการเมืองของชาติเป็นสัดส่วนที่สูง ส่วนใหญ่แล้วเป็นพลเมืองที่มีการศึกษาดี กล่าวคือระดับมหาวิทยาลัยได้คะแนนความภูมิใจ ๙๒% ระดับประถมศึกษาและต่ำกว่าได้ ๙๑% ในชาติอื่นก็ทำนองเดียวกันคือ ในอังกฤษ ระดับมหาวิทยาลัยได้ ๗๕% ระดับประถมศึกษาได้ ๕๑% ในเม็กซิโก ระดับมหาวิทยาลัยได้ ๓๘% พวกที่ไม่ได้รับการศึกษาต่อได้ ๒๒% ส่วนในเยอรมันและอิตาลีนั้น ระดับการศึกษาดูเหมือนจะมีความสัมพันธ์กับความภูมิใจน้อยมาก

เมื่อเปรียบเทียบกันแล้วพลเมืองใน สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และเม็กซิโก มีความภาคภูมิใจในระบบการเมืองของเขามากกว่าเยอรมันและอิตาลี สำหรับ ๒ ประเทศหลังนี้ คนที่มีการศึกษาดีและทำอาชีพด้าน การจัดการ และมีทักษะความชำนาญมักจะภาคภูมิใจเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ของ ชาติทางด้านศิลปะและวิทยาศาสตร์มากกว่าผู้ที่มีการศึกษาน้อย หรืออาชีพรับจ้าง หรืออาชีพแรงงานเป็นหลักในการทำอาชีพ

ผู้วิจัยคณะนี้อธิบายว่า การที่ระดับการศึกษาและอาชีพมีผลต่อความภูมิใจในชาติน้อยมากสำหรับชาวเยอรมันและอิตาลี น่าจะสะท้อนถึงการไม่ยอมรับระบบการเมืองมากกว่าที่จะบ่งถึงปริมาณความรักชาติหรือการขาดความสำนึกในระบบการเมือง การศึกษาสูงขึ้นทำให้เขาเปิดใจ คิดไปกว้างขวางและลึกซึ้งถึงประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ถ้าผู้มีการศึกษาสูงของเยอรมัน และอิตาลีล้มเหลวในการมีความภาคภูมิใจมากกว่าผู้มีการศึกษาต่ำ จึงจะสรุปได้ว่าระบบการเมืองของแต่ละชาติมีอำนาจปกครองพลเมืองได้น้อยมาก แต่อิตาลีมีความแตกต่างจากเยอรมันคือ ชาวอิตาลีขาดความสนใจและภูมิใจพอ ๆ กัน ส่วนชาวเยอรมันนั้นมีความสนใจและการเอาใจใส่มากแต่ขาดความภูมิใจในการเมืองของประเทศ

๒. **ด้านความสำนึกต่อความสำคัญของรัฐบาล** โดยรับรู้ว่ารัฐบาลมีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันมาก พบว่า ขึ้นอยู่กับระดับการศึกษา กล่าวคือในสหรัฐอเมริกา เด็กมัธยมมีความสำนึก ๘๘ % ระดับประถมมีอยู่ ๗๓ % ในอังกฤษ ระดับมหาวิทยาลัยมี ๗๖ % ระดับประถมมี ๗๐ % สำหรับเยอรมันมี ๖๖ % และ ๘๓ % ตามระดับการศึกษา ส่วนในอิตาลีและเม็กซิโก คนไร้การศึกษามีความสำนึกต่ำมาก (อิตาลี ๒๔ % เม็กซิโก ๒๕ %) สำหรับคนที่มีการศึกษาในอิตาลี ระดับมัธยมมีอยู่ ๓๕ % ระดับมหาวิทยาลัย ๕๗ %

๓. **ด้านความรู้ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐบาลและการเมืองของประเทศ** พบว่าเด็กทั้ง ๕ ชาติ ติดตามเรื่องราวทางการเมืองเป็นปริมาณมากขึ้นตามระดับการศึกษา (จากประถมถึงมหาวิทยาลัย) และแต่ละชาติมีความสนใจติดตามบ่อยครั้งมากกว่ากันตามลำดับจากมากไปหาน้อยคือ สหรัฐอเมริกา เยอรมัน อังกฤษ เม็กซิโก และอิตาลี

จากผลการวิจัยดังกล่าวนี้ จึงทำให้พอที่จะสรุปได้ว่า ความสำนึกในหน้าที่พลเมืองนั้นต่างเจริญก้าวหน้าไปตามระดับการศึกษาและแตกต่างกันระหว่างชาติด้วย แต่สำหรับความแตกต่างทางเพศ สถานที่อยู่อาศัย และฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวที่แตกต่างกันนั้นยังไม่พบจากเอกสารใด ๆ พอที่จะสรุปได้ว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้คนมีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองแตกต่างกัน

อย่างไรก็ตามในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะได้ศึกษาถึงความแตกต่างของเพศ อายุ ระดับการศึกษาหรือระดับชั้นที่เรียน สภาพที่อยู่อาศัย และระดับการศึกษาของผู้ปกครองที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อจะได้ทราบทั่วแปรโตบ้าง เป็นองค์ประกอบที่ทำให้ความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทยแตกต่างกัน

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการ

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

ดังได้กล่าวในวัตถุประสงค์แล้วว่า การศึกษาเรื่องนี้มุ่งที่จะได้ข้อมูลมาประกอบการพิจารณาข้อบกพร่องของความสำเร็จในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทย เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างเสริมและแก้ไขหลักสูตรหน้าที่พลเมืองทั้งในระดับ ประถมศึกษาและมัธยมศึกษาของเด็กไทยโดยทั่วไป ดังนั้นการศึกษาครั้งนี้จึงเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีคุณสมบัติดังนี้คือ

๑. นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในโรงเรียนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจระดับปานกลาง เพราะเนื่องจากเมื่อสำรวจตามโรงเรียนต่าง ๆ ก่อนที่จะทำการวิจัยพบว่า เด็กส่วนใหญ่ที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มักมาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีด้วย ในการศึกษาครั้งนี้ต้องการนำกลุ่มตัวอย่างในเมืองไปเปรียบเทียบกับกลุ่มตัวอย่างที่อยู่นอกเมือง ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง ในการคัดเลือกโรงเรียนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง ใช้วิธีสอบถามครูและอาจารย์ใหญ่ของนักเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างนั้น

๒. นักเรียนประถมศึกษาปีที่ ๖ มัธยมศึกษาปีที่ ๒ ให้เป็นตัวแทนของนักเรียนในแต่ละระดับการศึกษา โดยถือว่าชั้นของกลุ่มตัวอย่างนี้เป็นชั้นกลางของแต่ละระดับ ส่วนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายใช้มัธยมศึกษาปีที่ ๕ เป็นตัวแทนเพราะเป็นชั้นที่จะเก็บข้อมูลได้ง่าย เนื่องจากในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ซึ่งเป็นเวลาที่เก็บข้อมูลนั้น เด็กในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ กำลังเตรียมตัวดูหนังสือเพื่อสอบไล่และสอบเข้ามหาวิทยาลัยชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ ก็เป็นเด็กเล็กเกินไป

๓. เป็นเด็ก ๒ กลุ่ม คือกลุ่มที่มีที่อยู่อาศัยในตัวเมืองและกลุ่มที่มีที่อยู่อาศัยนอกเมือง โดยที่ว่าเด็ก ๒ กลุ่มนี้มีความแตกต่างกันโดยธรรมชาติคือเด็กในเมืองเป็นเด็กที่โอกาส

ได้รับรู้เรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับหน้าที่ของตนและความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ทั้งทางด้านการปกครองและการเมืองได้ง่ายกว่าและมากกว่าเด็กที่อยู่ในเขตนอกเมือง เด็กในเมืองมีโอกาสที่จะได้รับข่าวสารต่าง ๆ จากสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์มากกว่าเด็กนอกเมือง พ่อแม่ของเด็กในเมืองก็มีการศึกษาคึกว่า การพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ของประเทศย่อมมีมากกว่าพ่อแม่ของเด็กที่อยู่นอกเมืองซึ่งการศึกษาดีน้อยกว่าโดยรวม และมีเครื่องมือการสื่อสารมวลชนน้อยกว่าคนอยู่ในเมือง

๔. เป็นนักเรียนที่มาจากโรงเรียน ๓ ประเภทคือโรงเรียนหญิงล้วน ชายล้วน และโรงเรียนสหศึกษา เนื่องจากการสอบถามบุคคลทั่วไป ก่อนทำการวิจัยเพื่อดูว่าเด็กในโรงเรียนประเภทใดจะมีความสำคัญได้ศึกษากันบ้างก็ว่าเด็กในโรงเรียนชายล้วนจะมีความสำคัญได้ศึกษา เพราะผู้ชายย่อมจะมีความสนใจเกี่ยวกับการเมืองมากกว่าผู้หญิงย่อมสนใจแต่ในเรื่องการบ้านการเรือนเท่านั้น บ้างก็ว่าเด็กในโรงเรียนสหศึกษาจะมีความสำคัญได้ศึกษาเพราะมีโอกาสได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่แตกต่างกันในระหว่างเพศได้มากกว่าด้วยเหตุนี้จึงควรวิจัยว่า ความแตกต่างของกลุ่มตัวอย่างทั้ง ๓ ประเภทนี้เป็นจริงประการใด

การเลือกกลุ่มตัวอย่าง

การเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อการศึกษาจะใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบมีชั้นตอนดังนี้

๑. ศึกษารายชื่อของโรงเรียนทั้งหมดในเขต กรุงเทพ มหานคร แล้วนำมาแยกออกเป็น ๒ เขต เขตที่หนึ่งได้แก่โรงเรียนในตัวเมือง เขตที่สองได้แก่กลุ่มนอกเมือง แยกเขตนี้พิจารณาความหนาแน่นของพลเมืองในเขตที่โรงเรียนนั้นตั้งอยู่ สภาพความเป็นอยู่ของคนในเขตนั้น และโอกาสที่คนในเขตจะได้รับรู้เรื่องราวอันเกี่ยวข้องกับตนเองและประเทศ เขตใดที่พลเมืองหนาแน่นน้อย มีความเป็นอยู่อย่างสงบ และมีโอกาสที่จะได้รับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ของบ้านเมืองได้น้อย ถือว่าเขตนั้นเป็นเขตนอกเมือง ตรงกันข้ามก็เป็นเขตในเมือง

๒. ในแต่ละเขตนั้นแยกโรงเรียนออกเป็น ๓ ประเภทคือ โรงเรียนที่มีการเรียนการสอนตั้งแต่ประถมศึกษาตอนต้นถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนที่มีการเรียนเฉพาะแต่ในระดับมัธยมศึกษา และโรงเรียนที่มีแต่ระดับประถมศึกษาเท่านั้นและต้องการ

โรงเรียนที่มีชั้นเรียนประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาตอนปลายเขตละ ๓ โรงเรียน

โรงเรียนที่มีชั้นเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายเขตละ ๒ โรงเรียน

และโรงเรียนที่มีชั้นเรียนประถมศึกษาตอนต้นและตอนปลายเขตละ ๒ โรงเรียน

คือเป็นอัตราส่วน ๓ : ๒ : ๒ รวมเป็นโรงเรียนทั้งหมดที่ต้องการศึกษา ๑๔

โรงเรียน ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างอย่างง่ายโดยการจับสลากนี้ ถ้าจับสลากพบว่าโรงเรียนใดที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ก็คัดออกไปและจับสลากใหม่จนได้ครบตามจำนวนที่ต้องการ ทั้งนี้จะทราบฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละโรงเรียนได้ก็โดยสอบถามครูและอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนนั้นเสียก่อนจึงค่อยคัดออก โรงเรียนที่สุ่มได้จากเขตในเมืองและนอกเมือง ทั้ง ๑๔ โรงเรียนสามารถแยกออกได้ตามประเภทของโรงเรียนดังนี้คือ

โรงเรียนชายล้วน ๔ โรงเรียน

โรงเรียนหญิงล้วน ๔ โรงเรียน

โรงเรียนสหศึกษา ๖ โรงเรียน

ก็จะมียุทธศาสตร์ส่วน ๓ : ๒ : ๒ ซึ่งเป็นอัตราส่วนเดียวกับอัตราส่วนของโรงเรียนในระดับชั้นทั้ง ๓ ระดับข้างต้น

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการสอบถามความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทย ได้แก่แบบสอบถามที่สร้างขึ้นตามแนวของแบบสอบถามของ ชาลส์ เอฟ แอนเดรน (Charles F. Andrain, ๑๙๗๑) กับศึกษาเพิ่มเติมจากหลักสูตรหน้าที่พลเมืองของกระทรวงศึกษาธิการในระดับชั้นต่าง ๆ นอกจากนี้ยังได้กำหนด ข้อคำถามที่ได้มาจากแบบสอบถามปลายเปิดที่ทดลองทำขึ้นก่อนการเขียนแบบสอบถามจริงประกอบด้วยคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญทางค่านิยม

การทำคำถามปลายเปิดเพื่อหาข้อมูลมาสร้างแบบสอบถามดำเนินการดังนี้คือ

เขียนคำถามปลายเปิด ๓ ข้อให้เด็กนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ ในเขตตัวเมือง ๑ แห่ง และนอกเมือง ๑ แห่ง ตอบคำถามทั้ง ๓ ข้อในกระดาษคำตอบที่เตรียมไว้ให้ (คำถามจากภาคผนวก ก.) จำนวนนักเรียนที่ตอบคำถามนี้มีทั้งหมด ๗๗ คน

นำคำตอบมาแยกออกเป็นหมวดหมู่ จากนั้นนำข้อมูลในแต่ละหมู่มาประกอบกับคำถามตามแนวของ แอนเดรอน เขียนเป็นแบบสอบถาม มีทั้งหมด ๖๔ ข้อ คำถามทั้งหมดเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจแก้แล้วนำไปทดสอบนักเรียนในโรงเรียนสหศึกษา ๒ แห่ง (ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง) ในเขตนอกเมืองและในเมืองอย่างละ ๑ แห่งนำคำตอบทั้งหมดวิเคราะห์หาค่าความยากง่ายและอำนาจจำแนก คัดเอาคำถามที่มีค่าความยากง่ายปานกลางและมีอำนาจจำแนกสูงเอาไว้ได้ ๔๕ ข้อ เมื่อนำแบบสอบถามนี้ไปหาค่าความเชื่อมั่นได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๖๗๖ ซึ่งนับได้ว่าเป็นค่าความเชื่อมั่นที่อยู่ในเกณฑ์สูงพอสมควร

จากนั้นนำแบบสอบถามไปทดสอบจริงกับกลุ่มตัวอย่างที่ได้เลือกเอาไว้แล้ว โดยออกทดสอบติดๆ กันเป็นเวลา ๑ สัปดาห์ ได้ข้อมูลที่เกิดขึ้นทั้งหมด ๑๖๘๑ ฉบับ คัดเลือกเอาฉบับที่สมบูรณ์ไว้ ข้อมูลฉบับใดแสดงให้เห็นว่าผู้ตอบมีแนวโน้มที่จะตอบแบบเล่นๆ ไม่ได้ตั้งใจตอบจะถูกคัดทิ้งไป เมื่อคัดเลือกข้อมูลแล้ว พบว่ามีทั้งหมด ๑๕๑๑ ฉบับ เสียใช้ไม่ได้ ๑๗๐ ฉบับ

ลำดับขั้นในการวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดมาเลือกเอาข้อมูลที่เสียออก จากจำนวนข้อมูลที่ใช้ได้ทั้งหมด ๑๕๑๑ นำมาขานคะแนกลงในกระดาษกรอกข้อมูล จากนั้นเจาะบัตรที่จะใช้กับเครื่องสมองกลแล้วนำข้อมูลทั้งหมดเข้าเครื่องสมองกล โดยเขียนโปรแกรมให้วิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

๑. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ดัชนีข้อมูล (Descriptive of Indices) ข้อมูลเหล่านี้จะ

ออกมาในลักษณะของการประเมินค่า สูง กลาง ต่ำ ของความสำนึกในหน้าที่พลเมืองในแต่ละด้าน

๒. ทดสอบความแตกต่างของตัวแปรอิสระแต่ละตัวโดยใช้ค่าไคสแคว (χ^2)

๓. หาค่าความสัมพันธ์ของตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์แกมมา (Goodman & Kruskal, ๑๙๕๔) สำหรับตัวแปรที่เป็น Ordinal scale ๒ ตัว และตัวแปร ๑ ตัว ที่เป็น Ordinal Scale กับตัวแปรที่เป็น Dichotomous Category

บทที่ ๔

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลทั้งหมดที่นำมาวิเคราะห์นี้ ได้มาจากแบบสอบถามจำนวน ๑๕๑๑ ฉบับ ซึ่งได้คัดเอาแบบสอบถามที่ไม่สมบูรณ์ หรือเป็นแบบสอบถามที่มีแนวโน้มว่าผู้ตอบขาดความตั้งใจจริงในการตอบแบบสอบถามออกไปหมดแล้ว เมื่อศึกษาข้อมูลที่ตามเกี่ยวกับคุณลักษณะเฉพาะของผู้ตอบหรือกลุ่มตัวอย่างแล้ว สามารถแยกคุณลักษณะที่แตกต่างกันออกได้ดังนี้

๑. เพศ ทั้งสองเพศมีจำนวนพอ ๆ กัน คือ
 - ๑.๑ ชาย ๗๘๘ คน
 - ๑.๒ หญิง ๗๒๓ คน
๒. อายุ แบ่งออกเป็น ๔ ระดับ
 - ๒.๑ อายุต่ำกว่า ๑๔ ปี ๒๙๕ คน
 - ๒.๒ อายุ ๑๔-๑๖ ปี ๑๑ เดือน ๖๙๑ คน
 - ๒.๓ อายุ ๑๗-๑๙ ปี ๑๑ เดือน ๔๔๓ คน
 - ๒.๔ อายุ ๒๐ ปีขึ้นไป ๘๒ คน
๓. ระดับชั้นที่เรียน มี ๓ ระดับคือ
 - ๓.๑ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ๔๕๙ คน
 - ๓.๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ ๕๖๑ คน
 - ๓.๓ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ๔๙๑ คน
๔. ประเภทของโรงเรียน แยกออกเป็น ๓ ประเภท
 - ๔.๑ โรงเรียนชายล้วน ๖๑๐ คน

๔.๒	โรงเรียนหญิงล้วน	๔๒๓ คน
๔.๓	โรงเรียนสหศึกษา	๔๗๘ คน
๕.	สถานที่อยู่อาศัย	
๕.๑	ในตัวเมืองของกรุงเทพมหานคร	๘๒๘ คน
๕.๒	นอกตัวเมืองของกรุงเทพมหานคร	๖๘๓ คน
๖.	ระดับการศึกษาของผู้ปกครอง แยกออกเป็น ๔ ระดับ	
๖.๑	ชั้น ป. ๑—ป. ๗ หรือเทียบเท่า	๕๕๒ คน
๖.๒	ชั้น มศ. ๑—มศ. ๓ หรือเทียบเท่า	๔๔๓ คน
๖.๓	ชั้น มศ. ๔—มศ. ๕ หรือเทียบเท่า	๓๓๓ คน
๖.๔	มหาวิทยาลัยหรือเทียบเท่า	๒๘๓ คน

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทยนั้น แยกออกได้เป็น

๑๑ ประเภทดังนี้คือ

๑. ความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริงต่าง ๆ (ข้อเท็จจริง)
๒. ความรู้เกี่ยวกับรัฐบาล (รัฐบาล)
๓. ความรู้เกี่ยวกับผู้มีอำนาจหน้าที่ทางการเมือง (ผู้มีอำนาจหน้าที่)
๔. ความรู้เกี่ยวกับการบริหารการปกครอง (การบริหารการปกครอง)
๕. ความรู้เกี่ยวกับอำนาจของผู้บริหารด้านต่าง ๆ (อำนาจ)
๖. ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจ (เศรษฐกิจ)
๗. ความรู้เกี่ยวกับการกินที่อยู่ดี (การกินที่อยู่ดี)
๘. ความรู้เกี่ยวกับคุณธรรมต่าง ๆ (คุณธรรม)
๙. ความรู้เกี่ยวกับแหล่งเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ (แหล่งความรู้)
๑๐. ความรู้เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง (ความสงบ)
๑๑. ความรู้เกี่ยวกับทิศทางการดำเนินการเมือง (ทิศทางการเมือง)

(ข้อความภายในวงเล็บนั้น จะได้ใช้แทนข้อความในแต่ละข้อในคอนต้อ ๆ ไป

๕ ๕ เพื่อความสะดวกรวดเร็ว และง่ายแก่การเข้าใจ)

ข้อมูลทั้ง ๑๑ ประเภทข้างต้นนี้ คือตัวแปรตามที่จะได้แยกวิเคราะห์ออกโดยละเอียด ในแต่ละประเภทโดยใช้มาตราส่วนกะประมาณค่าของความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของนักเรียนออกเป็น ๓ ระดับ คือ ความสำนึกสูง ปานกลาง และต่ำ (ดูเกณฑ์ในการแยกได้จากภาคผนวกท้ายเล่ม) คิดเป็นร้อยละของจำนวนตัวอย่างที่ตอบข้อมูลแต่ละประเภทนั้น

มีข้อสังเกตว่า ในช่องเปอร์เซ็นต์ แสดงเปอร์เซ็นต์ของจำนวนผู้ตอบ ไม่ใช่จำนวนคำตอบ ผู้ตอบหนึ่งคนอาจตอบได้หลายคำตอบ หรือบางคนอาจไม่ตอบเลย จึงอาจทำให้ค่าของเปอร์เซ็นต์ที่ปรากฏ เกิน ๑๐๐.๐๐ หรือไม่ครบ ๑๐๐.๐๐ ได้

ตารางที่ ๑ แสดงปริมาณร้อยละของความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด แยกออกเป็นความสำนึกในระดับสูงปานกลาง และต่ำ ของความสำนึกในแต่ละประเภท

ความสำนึกในหน้าที่พลเมือง	คะแนนคิดเป็นร้อยละ		
	ต่ำ %	ปานกลาง %	สูง %
๑. ข้อเท็จจริง	๘๔.๗๘	๑๔.๘๓	๐.๓๙
๒. รัฐบาล	๓๓.๖๘	๖๓.๑๙	๓.๑๒
๓. ผู้มีอำนาจหน้าที่	๔๙.๗๗	๔๗.๗๑	๒.๕๒
๔. การบริหารการปกครอง	๕๕.๙๕	๔๑.๕๙	๒.๔๖
๕. อำนาจ	๕๒.๔๓	๔๓.๙๙	๓.๕๙
๖. เศรษฐกิจ	๑๒.๒๕	๓๓.๕๑	๕๔.๒๔
๗. การกินที่อยู่ดี	๖๑.๒๑	๓๖.๒๑	๗.๕๗
๘. คุณธรรม	๑.๔	๗๗.๗๖	๒๖.๘๔
๙. แหล่งความรู้	๑๖.๒๘	๔๔.๘๕	๓๘.๘๗
๑๐. ความสงบ	๖๓.๕๑	๒๙.๐๗	๗.๔๒
๑๑. ทิศทางทางการเมือง	๑๗.๙๕	๗๑.๒๖	๑๐.๗๙

จากตารางที่ ๑ จะเห็นได้ว่าโดยทั่วไปแล้ว เด็กไทยมีความสำนึกในหน้าที่พลเมือง อยู่ในเกณฑ์ต่ำ ยกเว้นในเรื่องของเศรษฐกิจซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับปากท้องของประชาชน เด็กไทยมีความสำนึกสูงถึงร้อยละ ๕๔.๒๔ และมีเพียงร้อยละ ๑๒.๒๕ เท่านั้นที่มีความสำนึกในค่านิยมในระดับต่ำ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงต่าง ๆ นั้น ความสำนึกของเด็กอยู่ในระดับต่ำถึงร้อยละ ๘๔.๗๘ ส่วนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลและการปกครองประเทศนั้น ส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์ต่ำและปานกลางพอ ๆ กัน ในระดับสูงนั้นน้อยมาก แสดงให้เห็นว่าเด็กไทยสนใจเรื่องการบ้านการเมืองในระดับปานกลางส่วนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทิศทางในทางการเมือง เด็กไทยมีความสำนึกหรือสนใจในระดับปานกลางถึงร้อยละ ๗๑.๒๖ ของเด็กทั้งหมด

เป็นที่น่าสังเกตว่าในค่านิยมคุณธรรม เด็กไทยมีความสำนึกอยู่ในระดับปานกลางถึงร้อยละ ๗๗.๗๖ อีกร้อยละ ๒๖.๘๔ อยู่ในระดับสูงและมีเพียงร้อยละ ๑.๔ เท่านั้นที่มีความสำนึกในค่านิยมอยู่ในระดับต่ำ ในค่านิยมของการกินที่อยู่ดีซึ่งเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของเด็กเอง เด็กกลับมีความสำนึกต่ำมากถึงร้อยละ ๖๑.๒๑ มีเพียงร้อยละ ๗.๕๗ เท่านั้นที่คำนึงถึงในเรื่องนี้

อย่างไรก็ตามพอจะสรุปได้ว่า โดยทั่วไประดับความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทยยังอยู่ในเกณฑ์ต่ำและปานกลาง มีความสำนึกสูงเป็นที่น่าพอใจอยู่เพียงด้านเดียวคือทางค่านิยมเศรษฐกิจ ส่วนความสำนึกในระดับต่ำที่มีจำนวนร้อยละน้อยที่สุดได้แก่ความสำนึกในค่านิยมคุณธรรมซึ่งมีเพียงร้อยละ ๑.๔ เท่านั้น

ในการวิเคราะห์เพื่อหาความแตกต่างของตัวแปรอิสระแต่ละตัวนั้นได้แสดงความแตกต่างไว้แล้วในตารางที่ ๒ ถึง ตารางที่ ๘ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒ แสดงความแตกต่างคิดเป็นร้อยละของความสำนึกในหน้าที่พลเมืองด้านต่าง ๆ แยกออกตามเพศค่าไคสแควและสัมประสิทธิ์ แกมมา

ความสำนึกในหน้าที่พลเมือง	ระดับ ความสำนึก	เพศ		๒	ส.ป.ส. แกมมา
		ชาย	หญิง		
		%	%		
๑. ข้อเท็จจริง	ต่ำ	๘๔.๙๐	๘๔.๖๕	๐.๒๔	๐.๐๐
	กลาง	๑๕.๑๐	๑๕.๔๕	๒	
	สูง	—	—		
๒. รัฐบาล	ต่ำ	๓๑.๙๘	๓๕.๖๗	๓.๔๒	๐.๑๐
	กลาง	๖๔.๔๗	๖๑.๖๗	๔	
	สูง	๓.๕๕	๒.๖๖		
๓. ผู้มีอำนาจหน้าที่	ต่ำ	๕๒.๐๓	๔๗.๘๘	๔.๕๙	-๐.๐๖
	กลาง	๔๕.๔๓	๔๙.๗๙	๔	
	สูง	๒.๕๔	๒.๓๒		
๔. การบริหารการปกครอง	ต่ำ	๕๗.๓๖	๕๔.๙๔	๒.๘๑	-๐.๐๗
	กลาง	๔๐.๓๖	๔๒.๔๓	๔	
	สูง	๒.๒๘	๒.๖๓		
๕. อำนาจ	ต่ำ	๕๖.๖๐	๔๗.๒๔	๑๕.๕๒	-๐.๑๘
	กลาง	๔๐.๘๖	๔๘.๐๖	๔	
	สูง	๒.๕๔	๔.๗๐		

ความสำนึกในหน้าที่พลเมือง	ระดับ ความสำนึก	เพศ		๒	ส.ป.ส. แกมมา
		ชาย	หญิง		
		%	%		
๖. เศรษฐกิจ	ต่ำ	๑๒.๕๗	๑๑.๓๑	๓.๗๓	—๐.๐๔
	กลาง	๓๒.๑๑	๓๔.๙๙	๔	
	สูง	๕๕.๓๒	๕๓.๗๐		
๗. การกินที่อยู่ดี	ต่ำ	๔๑.๑๔	๖๒.๒๗	๑๙.๑๔	๐.๒๑
	กลาง	๔๐.๖๑	๓๑.๑๒	๔	
	สูง	๙.๒๕	๖.๖๑		
๘. คุณธรรม	ต่ำ	๑.๗๙	๐.๙๗	๓.๕๙	๐.๑๒
	กลาง	๗๐.๑๗	๗๓.๙๑	๔	
	สูง	๒๘.๐๕	๒๕.๒๒		
๙. แหล่งความรู้	ต่ำ	๑๗.๖๓	๑๕.๕๖	๔.๓๓	—๐.๐๓
	กลาง	๔๔.๙๓	๔๔.๔๐	๔	
	สูง	๓๗.๔๔	๔๐.๐๔		
๑๐. ความสงบ	ต่ำ	๖๒.๖๒	๖๔.๒๙	๒.๒๕	—๐.๐๙
	กลาง	๒๙.๒๑	๒๙.๗๗	๔	
	สูง	๙.๑๗	๖.๙๕		
๑๑. ทิศทางการเมือง	ต่ำ	๑๙.๙๒	๑๗.๙๙	๒.๙๑	—๐.๑๔
	กลาง	๖๙.๔๐	๗๒.๓๐	๔	
	สูง	๑๑.๖๘	๙.๙๙		

(*P > .๐๑)

ค่าของไคสแควที่ได้จากการคำนวณในตารางที่ ๒ แสดงให้เห็นว่าส่วนใหญ่แล้ว
 ไม่มีความแตกต่างระหว่างเพศอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ในเรื่องของความ
 สำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทย ยกเว้นแต่ในเรื่องของอำนาจหรือความรู้เกี่ยวกับ
 อำนาจของผู้บริหารในด้านต่าง ๆ และในด้านการกินที่อยู่ดี ซึ่งในสองด้านนี้มีความแตก
 ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ($P > .๐๑$)

จากการศึกษาค่าของสัมประสิทธิ์แกมมา พบว่ามีความสัมพันธ์ในระดับต่ำมาก
 ซึ่งก็แสดงว่าเพศนั้นไม่ได้มีส่วนทำให้เกิดความแตกต่างในด้านความสำนึกในหน้าที่พลเมือง
 ของเด็กไทย ยกเว้นในด้านเกี่ยวกับอำนาจและการกินที่อยู่ดีที่มีความสัมพันธ์กันในระดับที่
 สูงขึ้นเล็กน้อย

เนื่องจากในเวลาคำนวณค่าสัมประสิทธิ์ของแกมมาได้กำหนดให้เพศหญิงเป็นเพศ
 ที่มีระดับสูงกว่าเพศชาย ดังนั้นค่าของสัมประสิทธิ์แกมมาค่าใดที่มีค่าเป็น + แสดงว่าเพศ
 หญิงมีความสำนึกอยู่ในระดับสูงกว่าเพศชาย แต่ถ้าค่าใดเป็น - แสดงว่าเพศชายมีความ
 สำนึกสูงกว่าเพศหญิง จึงเห็นได้ว่าโดยส่วนรวมแล้วเพศชายจะมีความสำนึกดีกว่าเพศหญิง
 ยกเว้นในด้านที่เกี่ยวกับข้อเท็จจริง รัฐบาล การกินที่อยู่ดี และคุณธรรม ซึ่งเด็กหญิง
 อาจมีมากกว่าเด็กชาย อย่างไรก็ตามความแตกต่างนี้ไม่ได้มีความแตกต่างกันอย่างมีนัย
 สำคัญทางสถิติ

ตารางที่ ๓ แสดงความแตกต่างคิดเป็นร้อยละของความสำนึกในหน้าที่พลเมือง
ในตำแหน่ง ๆ ตามระดับชั้นเรียน ค่าโคสแคว และสัมประสิทธิ์
แกมมา

ความสำนึกในหน้าที่พลเมือง	ระดับ ความสำนึก	ระดับชั้นเรียน			๒	ส.ป.ส. แกมมา
		ป. ๖	ม.ศ. ๒	ม.ศ. ๔		
		%	%	%		
๑. ข้อเท็จจริง	ต่ำ	๕.๖๐	๘๘.๐๖	๙๐.๖๓	๔๐.๒๔	— .๔๖
	กลาง	๒๔.๔๐	๑๑.๙๔	๙.๓๗	๒	
	สูง	—	—	—		
๒. รัฐบาล	ต่ำ	๓๖.๖๐	๓๔.๗๖	๒๙.๗๓	๘.๖๙	๐.๑
	กลาง	๖๐.๓๕	๖๓.๑๐	๖๕.๙๙	๔	
	สูง	๓.๐๕	๒.๑๔	๔.๒๘		
๓. ผู้มีอำนาจหน้าที่	ต่ำ	๓๖.๑๗	๔๕.๘๐	๕๒.๘๙	๗๖.๒๙	๐.๗๑
	กลาง	๕๘.๑๗	๔๗.๔๒	๓๘.๗๐	๔	
	สูง	๕.๖๖	๖.๗๘	๘.๔๑		
๔. การบริหารการปกครอง	ต่ำ	๕๑.๖๓	๕๗.๕๗	๕๘.๒๔	๙.๗๖	— ๐.๑๖
	กลาง	๔๔.๔๕	๔๐.๒๙	๔๐.๓๓	๔	
	สูง	๓.๙๒	๒.๑๔	.๔๓		
๕. อำนาจ	ต่ำ	๖๒.๓๑	๕๒.๕๘	๓.๑.๕.๗	๓๙.๘๘	๐.๓๙
	กลาง	๓๕.๐๘	๔๔.๗๔	๕๔.๘๙	๔	
	สูง	๒.๖๑	๒.๖๘	๕.๕๔		

ความสำนึกในหน้าที่พลเมือง	ระดับ ความสำนึก	ระดับชั้นเรียน			๒	ส.ป.ส. แกมมา
		ป. ๖	ม.ศ. ๒	ม.ศ. ๔		
		%	%	%		
๑. เศรษฐกิจ	ต่ำ	๑๖.๕๖	๑๑.๙๔	๔.๗๔	๒๒.๔๒	๐.๒๔
	กลาง	๓๗.๗๓	๓๑.๗๓	๓๕.๕๙	๔	
	สูง	๔๖.๔๐	๕๖.๓๓	๔๙.๖๗		
๒. การกินที่อยู่ดี	ต่ำ	๖๑.๖๖	๕๔.๑๙	๕๓.๓๖	๑๔.๔๒	๐.๒๓
	กลาง	๓๐.๕๐	๓๖.๙๐	๔๐.๙๙	๔	
	สูง	๒๙.๗๖	๒๗.๖๕	๒๔.๒๔		
๓. คุณธรรม	ต่ำ	๑.๙๖	๑.๒๔	๑.๐๑	๔.๖๑	๖๐.๐๗
	กลาง	๖๙.๒๙	๗๑.๑๑	๗๔.๗๕	๔	
	สูง	๒๙.๗๖	๒๗.๖๕	๒๔.๒๔		
๔. แหล่งความรู้	ต่ำ	๑๙.๑๗	๑๖.๙๓	๑๒.๖๓	๙.๔๒	๐.๑๑
	กลาง	๔๒.๙๒	๔๕.๖๓	๔๔.๙๒	๔	
	สูง	๑๐.๔๖	๙.๒๐	๙.๖๐		
๑๐. ความสงบ	ต่ำ	๕๗.๗๓	๖๐.๙๖	๖๒.๓๐	๒๙.๗๐	๐.๒๗
	กลาง	๓๑.๙๑	๓๐.๙๔	๒๙.๐๕	๔	
	สูง	๑๐.๔๖	๙.๒๐	๙.๖๕		
๑๑. ทิศทางการเมือง	ต่ำ	๒๒.๔๔	๑๗.๙๓	๑๓.๐๕	๖๓.๒๙	๐.๒๑
	กลาง	๖๖.๐๑	๗๒.๓๗	๗๔.๕๖	๔	
	สูง	๑๑.๕๕	๙.๙๐	๑๑.๓๙		

(*P > .๐๕, **P > .๐๑)

ในระดับชั้นเรียนที่แตกต่างกัน ถ้าพิจารณาโดยส่วนรวมจากตารางที่ ๓ แล้ว จะเห็นได้ถึงความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด (อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๑.๐๕ และ ๐.๐๑) ว่าเด็กที่อยู่ในชั้นเรียนที่สูงกว่ามีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองในค่านต่าง ๆ กว่าเด็กที่อยู่ในชั้นเรียนที่ต่ำกว่า นอกจากนี้ค่าของสัมประสิทธิ์แกมมา ก็ยังมีค่าเป็นลบ และมีค่าค่อนข้างสูงซึ่งแสดงว่าความแตกต่างในระดับชั้นเรียนนั้นมีความ สัมพันธ์กับความ สำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กอย่างชัดเจนและมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ. ๐๐๑

แต่ถ้าพิจารณาให้ละเอียดจะพบว่า ในค่านที่เกี่ยวกับข้อเท็จจริง การบริหาร การปกครอง เศรษฐกิจ การกินที่อยู่ดี คุณธรรม และความสงบ อัคราร้อยละของความสำนึก ในหน้าที่พลเมือง ของเด็กนักเรียนในบางระดับ ของความสำนึกในหน้าที่พลเมืองไม่ได้ เพิ่มขึ้นตามลำดับชั้นเรียนตามที่ควรจะเป็น เช่นในค่านเกี่ยวกับข้อเท็จจริง นักเรียนใน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ มีความสำนึกต่ำกว่านักเรียนในชั้น มัธยมศึกษาปีที่ ๒ ในค่าน คุณธรรมก็เช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ดีสรุปได้ว่าในชั้นเรียนที่แตกต่างกัน นักเรียนจะมีความสำนึกในหน้าที่ พลเมืองแตกต่างกัน เด็กที่อยู่ในชั้นเรียนสูงกว่าจะมีความสำนึกในระดับสูงกว่าเด็กที่อยู่ใน ชั้นเรียนต่ำกว่า

ตารางที่ ๔ แสดงความแตกต่างคิดเป็นร้อยละของความสำนึกในหน้าที่พลเมือง
ในตำแหน่งต่าง ๆ แยกออกตามประเภทของโรงเรียนค่าไคสแกวและสัมประสิทธิ์
แกมมา

ความสำนึกในหน้าที่พลเมือง	ระดับ ความสำนึก	ประเภทของโรงเรียน			๒	ส.ป.ส. แกมมา
		ชาย	หญิง	สหศึกษา		
		%	%	%		
๑. ข้อเท็จจริง						**
	ต่ำ	๘๕.๙๑	๘๘.๔๑	๘๑.๑๑	๙.๘๐	๐.๑๕
	กลาง	๑๔.๐๙	๑๑.๘๙	๑๘.๘๙	๒	
	สูง	—	—	—		
๒. รัฐบาล						
	ต่ำ	๓๐.๔๙	๓๖.๔๒	๓๕.๓๕	๖.๑๗	๐.๑๐
	กลาง	๖๖.๐๖	๖๐.๐๔	๖๒.๓๔	๔	
	สูง	๓.๔๕	๓.๕๔	๒.๓๑		
๓. ผู้มีอำนาจหน้าที่						
	ต่ำ	๕๐.๙๘	๕๐.๗๓	๔๕.๑๘	๙.๒๖	๐.๑๔
	กลาง	๔๖.๐๖	๔๖.๐๙	๕๑.๖๗	๔	
	สูง	๒.๙๖	๓.๑๘	๓.๑๕		
๔. การบริหารการปกครอง						
	ต่ำ	๕๖.๒๒	๕๖.๕๐	๕๐.๒๓	๓.๐๓	๓.๐๓
	กลาง	๔๐.๑๓	๔๐.๖๖	๔๑.๖๓	๔	
	สูง	๓.๖๕	๒.๘๔	๓.๑๔		
๕. อำนาจ						**
	ต่ำ	๕๔.๕๙	๕๐.๖๖	๓๙.๘๓	๓๖.๘๙	๐.๓๗
	กลาง	๔๒.๒๙	๕๓.๙๐	๕๗.๖๕	๔	
	สูง	๓.๑๒	๕.๔๔	๒.๕๒		

๖. เศรษฐกิจ	ต่ำ	๘.๖๘	๑๓.๐๑	๑๖.๓๑	๔๖.๕๓	๐.๔๔
	กลาง	๒๖.๗๑	๓๕.๒๔	๓๖.๘๓		๔
	สูง	๖๔.๖๑	๔๗.๗๕	๔๖.๘๖		
๗. การกินที่อยู่ดี	ต่ำ	๕๔.๔๒	๖๕.๒๔	๕๐.๔๑	๒๒.๐๘	๐.๒๓
	กลาง	๓๗.๗๒	๒๘.๕๖	๔๐.๓๘		๔
	สูง	๗.๘๖	๔.๒๐	๙.๒๐		
๘. คุณธรรม	ต่ำ	๒.๔๖	๐.๐๑	๐.๐๑	๒๔.๓๖	๐.๒๘
	กลาง	๗๔.๗๖	๗๔.๔๖	๖๖.๕๙		๔
	สูง	๒๒.๗๘	๒๕.๕๓	๓๓.๔๐		
๙. แหล่งความรู้	ต่ำ	๑๖.๐๖	๑๔.๘๙	๑๗.๕๗	๔.๙๘	๐.๐๗
	กลาง	๔๔.๕๙	๔๘.๙๔	๔๑.๖๔		๔
	สูง	๓๙.๓๕	๓๖.๑๗	๔๐.๗๘		
๑๐. ความสงบ	ต่ำ	๖๑.๙๕	๖๖.๙๐	๖๑.๗๑	๔.๑๕	๐.๐๗
	กลาง	๒๙.๖๖	๒๗.๔๓	๓๐.๓๓		๔
	สูง	๘.๓๙	๕.๖๗	๗.๙๖		
๑๑. ทิศทางการเมือง	ต่ำ	๑๔.๖๗	๑๔.๖๕	๑๘.๙๒	๕.๙๔	๐.๐๘
	กลาง	๗๐.๙๘	๗๔.๙๔	๖๙.๐๓		๔
	สูง	๑๐.๓๕	๑๐.๔๑	๑๒.๑๕		

**

(P>.๐๑)

ตารางที่ ๔ แสดงให้เห็นความแตกต่างอย่างเด่นชัดของความสำเร็จในหน้าที่พลเมืองของนักเรียนที่เรียนอยู่ในโรงเรียนที่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ในด้านของ ข้อเท็จจริง อำนาจ เศรษฐกิจ การกินที่อยู่ดี และด้านคุณธรรม

ในด้านข้อเท็จจริง เด็กที่เรียนอยู่ในโรงเรียนสหศึกษามีความสำคัญสูงกว่าเด็กที่เรียนในโรงเรียนชายล้วนและหญิงล้วนตามลำดับ

ในด้านเกี่ยวกับอำนาจ เด็กที่เรียนในโรงเรียนหญิงล้วนมีความสำคัญสูงกว่าเด็กในโรงเรียนชายล้วนและสหศึกษาตามลำดับ

สำหรับด้านเศรษฐกิจ เด็กที่เรียนใน โรงเรียนชายมีความสำคัญสูงกว่าเด็กในโรงเรียนหญิงและสหศึกษาตามลำดับ

ความสำเร็จในด้านการกินที่อยู่ดีของเด็กที่เรียนใน โรงเรียนสหศึกษามีสูงกว่าของเด็กในโรงเรียนชายและโรงเรียนหญิงล้วน

ทางด้านคุณธรรมนั้นเด็กในโรงเรียนสหศึกษามีความสำคัญสูงกว่าเด็กในโรงเรียนหญิงล้วน ส่วนเด็กในโรงเรียนชายล้วนนั้นมีความสำคัญต่ำที่สุด

นอกจากความสำเร็จในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวแล้วก็จะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญ และเมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์แกมมา พบว่าส่วนใหญ่มีค่าอยู่ในระดับสูง และมีค่าในเชิงบวก (+) จึงเชื่อได้ว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างประเภทของโรงเรียนและความสำเร็จในหน้าที่พลเมืองของเด็ก และถ้าพิจารณาจากตารางทั้งหมดโดยส่วนรวมจะพอสรุปได้ว่า เด็กในโรงเรียนสหศึกษาจะมีความสำคัญสูงกว่าเด็กในโรงเรียนชายล้วนและหญิงล้วน กล่าวคือเด็กในโรงเรียนสหศึกษามีความสำคัญในหน้าที่พลเมืองสูงกว่าเด็กในโรงเรียนอีกสองประเภทใน ๔ ด้านโรงเรียนชายสูงกว่าอีก ๒ โรงเรียนใน ๓ ด้านและโรงเรียนหญิงสูงกว่าอีก ๒ โรงเรียนใน ๓ ด้านเช่นกัน

ตารางที่ ๕ แสดงความแตกต่างคิดเป็นร้อยละของความสำนึกในหน้าที่พลเมือง
ในตำแหน่ง ๆ แยกออกตามสถานที่อยู่อาศัย ค่าโคสแควและสัมประสิทธิ์แกมมา

ความสำนึกในหน้าที่พลเมือง	ระดับ ความสำนึก	สถานที่อยู่อาศัย		๒ ส.ป.ส. แกมมา
		ในเมือง	นอกเมือง	
		%	%	
๑. ข้อเท็จจริง	ต่ำ	๘๖.๔๗	๘๓.๑๖	๓.๑๒
	กลาง	๑๓.๕๓	๑๖.๘๔	๒
	สูง	—	—	
๒. รัฐบาล	ต่ำ	๓๒.๙๗	๓๔.๔๐	๑.๐๐
	กลาง	๖๓.๖๕	๖๒.๖๒	๔
	สูง	๓.๓๘	๒.๙๘	
๓. ผู้มีอำนาจหน้าที่	ต่ำ	๔๙.๘๘	๔๙.๐๔	๒๒.๖๘
	กลาง	๔๗.๓๔	๔๘.๔๔	๔
	สูง	๒.๗๘	๒.๕๐	
๔. การบริหารการปกครอง	ต่ำ	๖๑.๖๘	๔๙.๐๕	๒๓.๗๖
	กลาง	๓๖.๔๐	๔๗.๔๘	๔
	สูง	๑.๙๐	๓.๓๓	
๕. อำนาจ	ต่ำ	๕๕.๕๙	๔๙.๔๙	๓.๗๗
	กลาง	๔๒.๐๓	๔๖.๗๐	๔
	สูง	๓.๓๘	๓.๘๑	
๖. เศรษฐกิจ	ต่ำ	๒๒.๓๔	๐.๐๐	๓๔๑.๙๐
	กลาง	๕๓.๓๑	๒๐.๘๘	๔
	สูง	๓๔.๓๕	๗๘.๑๒	

๗. การอยู่คดีกินที่	ต่ำ	๔๔.๙๕	๕๗.๔๙	๔.๙๑	—๐.๗๑
	กลาง	๗๑.๕๔	๗๑.๙๑	๔	
	สูง	๔๐.๒๒	๓๗.๖๔		
๘. คุณธรรม	ต่ำ	๑.๙๓	๑.๔๖	๕.๕๖	—๐.๐๑
	กลาง	๗๑.๕๔	๗๑.๙๙	๔	
	สูง	๒๖.๔๓	๒๖.๖๕		
๙. แหล่งความรู้	ต่ำ	๑๖.๑๙	๑๕.๙๖	๑๑.๙๖	๐.๒๗*
	กลาง	๔๓.๖๐	๔๖.๔๐	๔	
	สูง	๗.๓๖	๖.๙๕		
๑๐. ความสงบ	ต่ำ	๖๑.๙๔	๖๕.๖๐	๔.๒๓	๐.๒๑
	กลาง	๓๐.๙๐	๒๗.๔๖	๔	
	สูง	๗.๓๖	๖.๙๔		
๑๑. ทิศทางการเมือง	ต่ำ	๗.๐๐	๓๑.๑๙	๑๙๖.๖๓	๐.๙๗**
	กลาง	๗๗.๐๕	๖๔.๙๖	๔	
	สูง	๑๕.๙๕	๓.๙๕		

* **
($P > .05$, $P > .01$)

จากตารางที่ ๕ ผลของการศึกษาความแตกต่างของความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กในเมืองและเด็กนอกเมือง พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในด้านการบริหารการปกครองที่ระดับ ๐.๐๑ ซึ่งพบว่าเด็กในเมืองมีความสำนึกในอัตราที่ต่ำกว่าเด็กนอกตัวเมือง เช่นเดียวกับในด้านการเศรษฐกิจ เด็กในเมืองก็มีความสำนึกในอัตราที่ต่ำกว่าเด็กที่อยู่นอกเมืองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ ทั้ง